

2021

ARCHEOLOGIENOTA
Fietsbrug te Tervuren
(Vlaams-Brabant)

ADEDE Archeologisch Rapport 691

Boris Horemans

ADEDE ARCHEOLOGISCH RAPPORT 691

Archeologienota Fietsbrug te Tervuren (Vlaams-Brabant).

BORIS HOREMANS

Colofon

Uitgever	ADEDE bv
Jaar van uitgave	2021
Plaats van uitgave	Gent
Redactie	David Janssens
ISSN	2033-6810

Niets uit deze uitgave mag worden veelelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van ADEDE bv. ADEDE bv is niet aansprakelijk voor eventuele schade voortvloeiend uit diens adviezen.

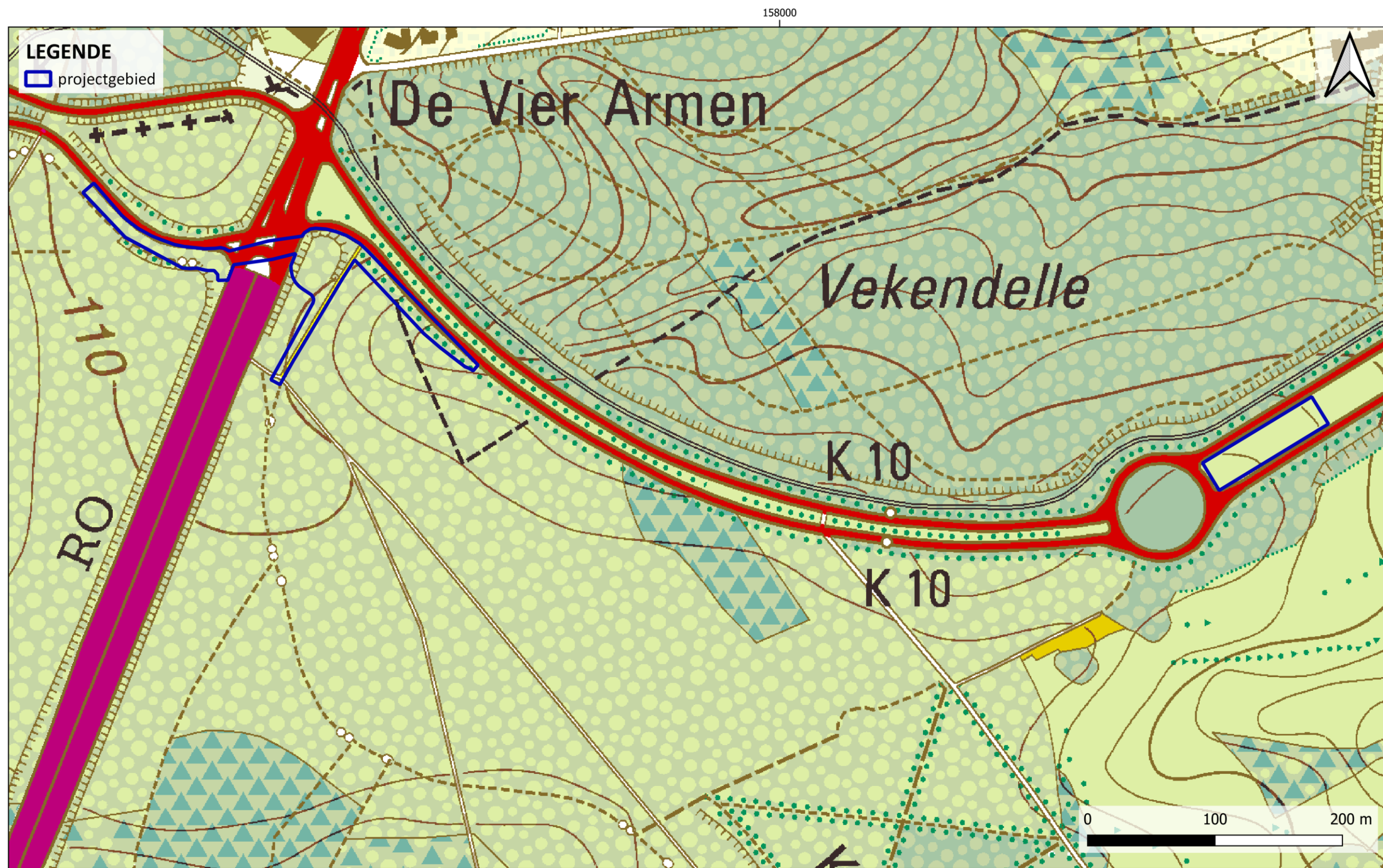
Inhoudsopgave

1	Administratieve fiche	- 5 -
2	Bureauonderzoek	- 9 -
2.1	Archeologische voorkennis	- 9 -
2.2	Aanleiding van het onderzoek.....	- 9 -
2.3	Doel van het onderzoek	- 9 -
2.4	Huidige situatie projectgebied	- 10 -
2.5	Beschrijving geplande werken.....	- 10 -
2.6	Randvoorwaarden	- 11 -
2.7	Werkwijze	- 11 -
3	Assessmentrapport.....	- 25 -
3.1	Landschappelijke situering van het onderzoeksgebied.....	- 25 -
3.2	Geo(morfo)logische en bodemkundige situering van het onderzoeksgebied	- 30 -
3.2.1	Tertiair geologisch	- 30 -
3.2.2	Quartair geologisch	- 31 -
3.2.3	Bodem	- 32 -
3.2.3.1	Bodemtypekaart.....	- 32 -
3.2.3.2	Potentiële bodemerosie	- 33 -
3.2.3.3	Erosiegevoeligheid.....	- 33 -
3.2.3.4	Landgebruik	- 34 -
3.2.3.5	Gewestplan.....	- 35 -
3.3	Historische situering van het onderzoeksgebied	- 37 -
3.3.1	Algemene historische situering	- 37 -
3.3.2	Historisch kaartmateriaal	- 40 -
3.3.2.1	Kaart van Fricx (1704-1712/1727).....	- 40 -
3.3.2.2	Kaart van Villaret, 1745-1748.....	- 42 -
3.3.2.3	Kaart van Ferraris (1771 – 1778).....	- 43 -
3.3.2.4	Atlas der Buurtwegen (1840)	- 44 -
3.3.2.5	Topografische kaart van Vandermaelen (1846 – 1854)	- 45 -
3.3.2.6	Kaart van Popp (1842 – 1879)	- 47 -
3.3.1	Luchtfoto 1971	- 48 -
3.3.2	Luchtfoto 1979-1990	- 48 -

3.3.3	Luchtfoto van 2000-2003	- 49 -
3.3.4	Luchtfoto van 2008-2011	- 50 -
3.3.5	Luchtfoto van 2020.....	- 51 -
3.4	Archeologische situering van het projectgebied.....	- 52 -
3.4.1	Archeologische nota's en onderzoek in de omgeving.....	- 52 -
3.4.2	CAI Indicatoren	- 53 -
4	Besluit	- 57 -
5	Bibliografie.....	- 59 -
6	Lijst van figuren	- 60 -

1 Administratieve fiche

Projectcode	2021C417
Site	Tervuren – Fietsbrug
Projectsigle ADEDE	TER-FIE
Soort onderzoek	Bureauonderzoek
Aard van de vervolgwerken	Aanleg fietspaden en fietsbrug
Uitvoerder	ADEDE bvba
Erkenningsnummer ADEDE bvba	2015/00058
Erkend archeoloog	David Janssens 2018/00215
Tijdelijke bewaarplaats archief	ADEDE bv
Bibliografische referentie	Janssens, D. 2021, Archeologienota Fietsbrug te Tervuren (Vlaams-Brabant), ADEDE Archeologisch Rapport 691, Gent.
Grootte projectgebied	± 2.520m ² & 6.771m ²
Periode uitvoering	Mei-juni 2021
Thermen thesaurus Onroerend Erfgoed	Archeologienota, Bureauonderzoek
Verstoorde zones	Verharding en wegenis

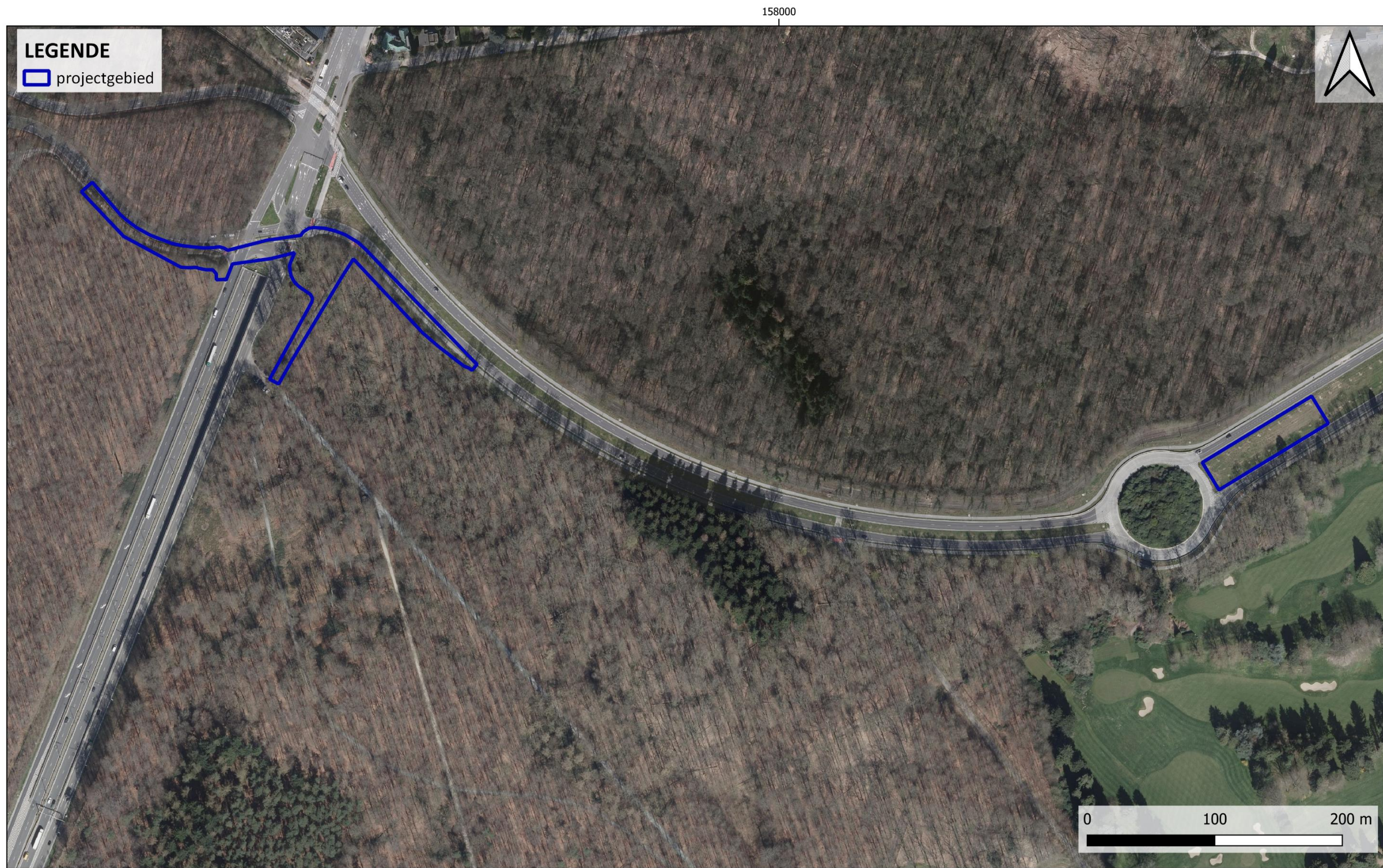

Tervuren - Fietsbrug

aangemaakt: 17 juni 2021
bron: AGIV - QGIS - CRS: Lambert 72

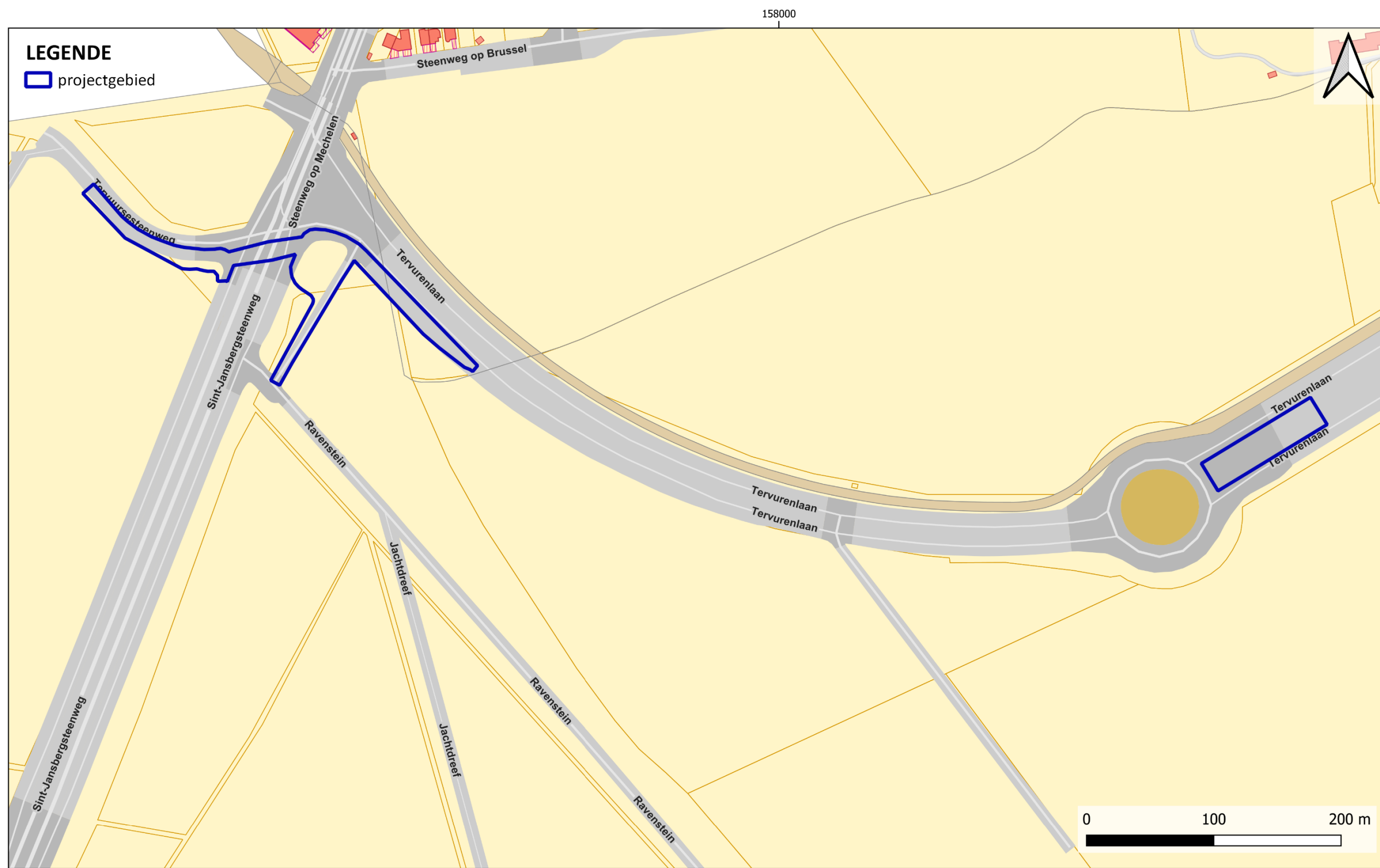
ADEDE
SEARCH & RECOVERY

Tervuren - Fietsbrug

aangemaakt: 17 juni 2021
bron: AGIV - QGIS - CRS: Lambert 72

Tervuren - Fietsbrug

aangemaakt: 17 juni 2021
bron: AGIV - QGIS - CRS: Lambert 72

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

2 Bureauonderzoek

2.1 Archeologische voorkennis

Het oostelijke deel van het projectgebied is gelegen binnen een bestaande archeologienota. Ook zijn er voor de ruime omgeving archeologische waarden gekend. Deze worden besproken in het assessment. Het oostelijke deel van het onderzoeksgebied werd behandeld binnen een eerdere archeologienota waarbij een vrijgave geadviseerd werd¹.

2.2 Aanleiding van het onderzoek

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande omgevingsvergunningsaanvraag voor stedenbouwkundige handeling waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 1000m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 3000m² of meer bedraagt. De initiatiefnemer is daarom verplicht een bekrachtigde archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag.

2.3 Doel van het onderzoek

Deze archeologische nota heeft tot doel om door middel van de bestaande archeologische, geografische, geologische, en historische bronnen de mogelijkheid tot het aantreffen van archeologisch waardevolle sites binnen het projectgebied te onderzoeken. Aan de hand van de verzamelde informatie wordt vervolgens een programma van maatregelen opgesteld met het doel de archeologische kennis te bewaren voor de volgende generaties.

Volgende onderzoeksvragen worden in deze archeologienota behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied?
- Zijn er archeologische sites met relevante cultuurhistorische waarde gekend op of in de omgeving van het onderzoeksgebied?
- Hoe evolueerde het historisch landgebruik van het onderzoeksgebied?
- Hoe evolueerde de historische bebouwing van het onderzoeksgebied?
- Wat is de potentiële impact van de geplande werken op het cultuurhistorisch en archeologisch erfgoed?

---

¹ Van Liefdering, N., 2016

2.4 Huidige situatie projectgebied

Het westelijke deel van het projectgebied is gelegen op de kruising van de Sint-Jansbergdreef/R0 met de Tervurenlaan en de Tervuursesteenweg, een drukke verbindingsweg die de Waversesteenweg/E411 verbindt met de Brusselse ring. De Brusselse ring loopt op deze locatie ondergronds parallel met de Sint-Jansbergdreef. Het oostelijke deel van het projectgebied zal ingericht worden als assemblage terrein voor de fietsbrug. Dit terrein is momenteel onverhard en beplant met twee rijen bomen. Het terrein is gelegen tussen de twee rijstroken van de Tervurenlaan.

2.5 Beschrijving geplande werken

De geplande werken kaderen in de betere ontsluiting van de Brusselse rand voor het fietsverkeer. Daartoe zal een fietsknooppunt worden aangelegd ter hoogte van het Vier Armenkruispunt. Een vernieuwing van het fietspad wordt voorzien op de Tervuursesteenweg en de Tervurenlaan. Voor de aanleg van deze fietspaden wordt een aansluiting voorzien met Ravenstein. Deze drie fietspaden convergeren nabij de kruising met de Sint-Jansbergsteenweg/R0, waar deze drukke baan overgestoken kan worden. Om een veilige overstek te voorzien wordt op deze plaats een fietsbrug gepland. Voor de aanleg van deze brug zal langs beide zijden van de Sint-Jansbergsteenweg/R0 een ophoging voorzien worden tot op 116,31m TAW. Bovenop deze ophoging komt de eigenlijke fietsersbrug te liggen; die via een fietspad in helling toelaat voor fietsers om de rijweg over te steken zonder in conflict te komen met het overige verkeer. Er worden geen fietspaden vernieuwd maar wel een volledig nieuwe aanleg. Het nieuwe fietspad is breder dan het huidige (4 m t.o.v. 2 à 2,5 m) en worden t.o.v. de huidige toestand in ophoging voorzien. De ingreep in de bodem beperkt zich tot de bovenste 50 à 60 cm binnen zones. Het tracé stemt grotendeels overeen met het bestaande tracé.

Er vinden nog voorbereidende werken plaats zoals de opbraak van verhardingen, rooien van beplantingen en afgraving van de groenzones tot maximaal 50cm. De toegangsweg naar de bestaande parking, die ook Ravenstein genoemd wordt, wordt in ophoging heraangelegd en sluit aan op de brug. De impact op de naastgelegen groenzone wordt zo klein mogelijk gehouden. Op de parking zelf zijn geen werken voorzien, deze wordt enkel als tijdelijke werkzone in gebruik genomen. Ten oosten van het eigenlijke projectgebied wordt een assemblage terrein voorzien voor de onderdelen van de fietsbrug. Het betreft een terrein gelegen tussen de beide rijstroken van de Tervurenlaan. Momenteel is het terrein beplant met twee rijen bomen en gras. Om het terrein klaar te maken zullen de bomen binnen de contouren van het projectgebied gerooid worden.

Ter hoogte van het assemblageterrain worden geen ingrepen in de boden verricht, de bestaande bomen worden tijdelijk verplaatst.

2.6 Randvoorwaarden

Gezien het projectgebied momenteel in gebruik is als wegenis, wordt deze archeologienota opgesteld in uitgesteld traject.

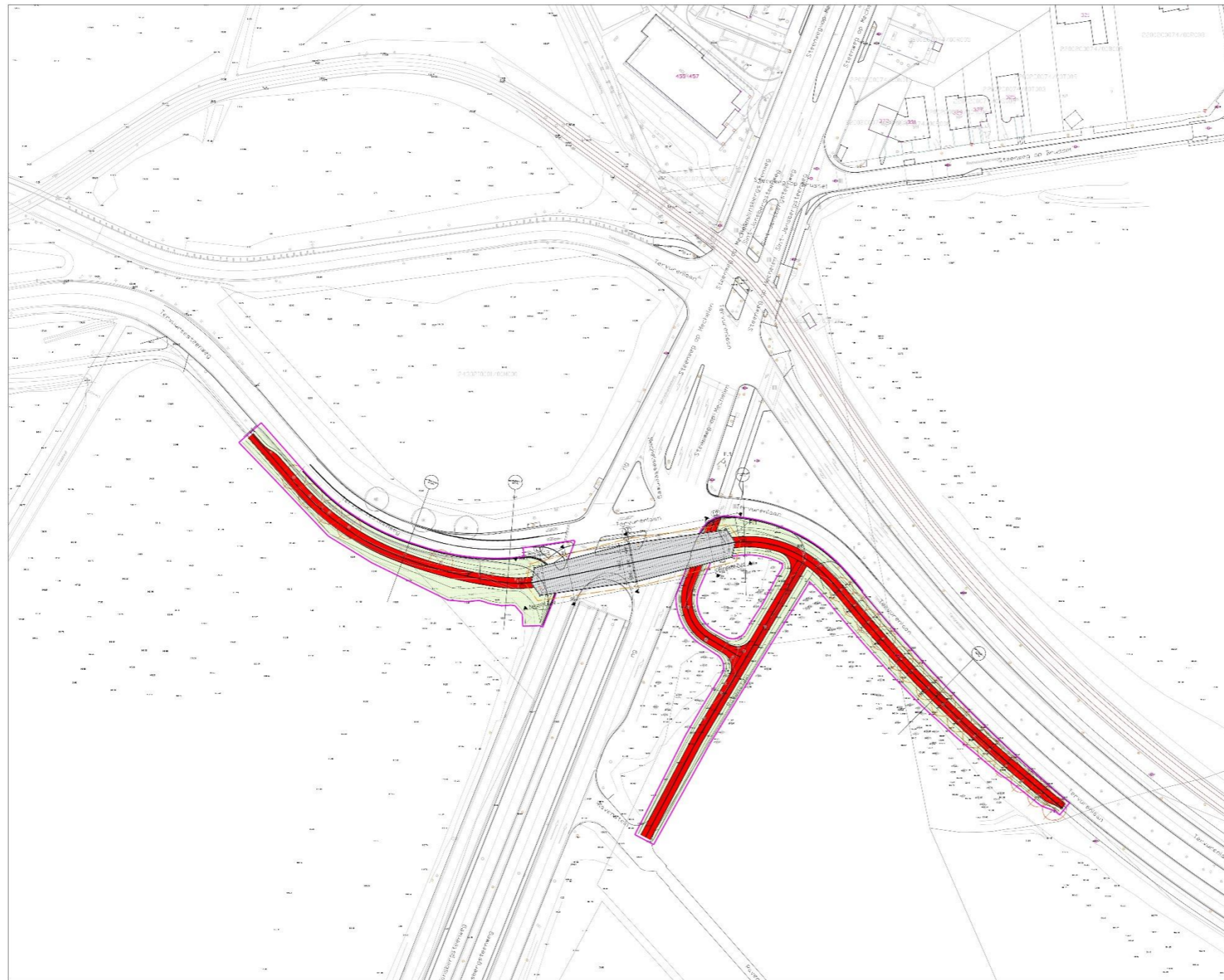
2.7 Werkwijze

Dit bureauonderzoek heeft tot doel de aanwezigheid en de bewaringstoestand van de archeologische resten binnen het projectgebied in te schatten, alsook de impact van de geplande werken op het aanwezige archeologische erfgoed. Op basis van de verworven kennis kunnen concrete aanbevelingen geformuleerd worden voor een eventuele verder prospectie-/opgravingsstrategie. De archeologische verwachting van het projectgebied wordt gebaseerd op gekende geologische, landschappelijke, archeologische, historische en geografische bronnen. Hiervoor wordt beroep gedaan op gekende literatuur, de Centraal Archeologische Inventaris, het Geoportaal van Onroerend Erfgoed en de Databank Ondergrond Vlaanderen. Dit alles wordt vervolgens samengelegd met topografische kaarten, recente luchtfoto's, kadasterkaarten en plannen van de gekende/geplande toestand.

Overzicht geconsulteerde kaarten:

- Onderzoeksgebied:
  - Inplantingsplan huidige toestand
  - Inplantingsplan geplande toestand
  - Doorsnede bestaande toestand
  - Doorsnede nieuwe toestand
- Geografische/geo (morfo)logische en bodemkundige situering:
  - Topografische kaart
  - Orthofoto
  - Kadasterkaart
  - Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II
  - Tertiair geologische kaart
  - Quartair geologische kaart
  - Bodemtypekaart
  - Potentiële bodemerosiekaart

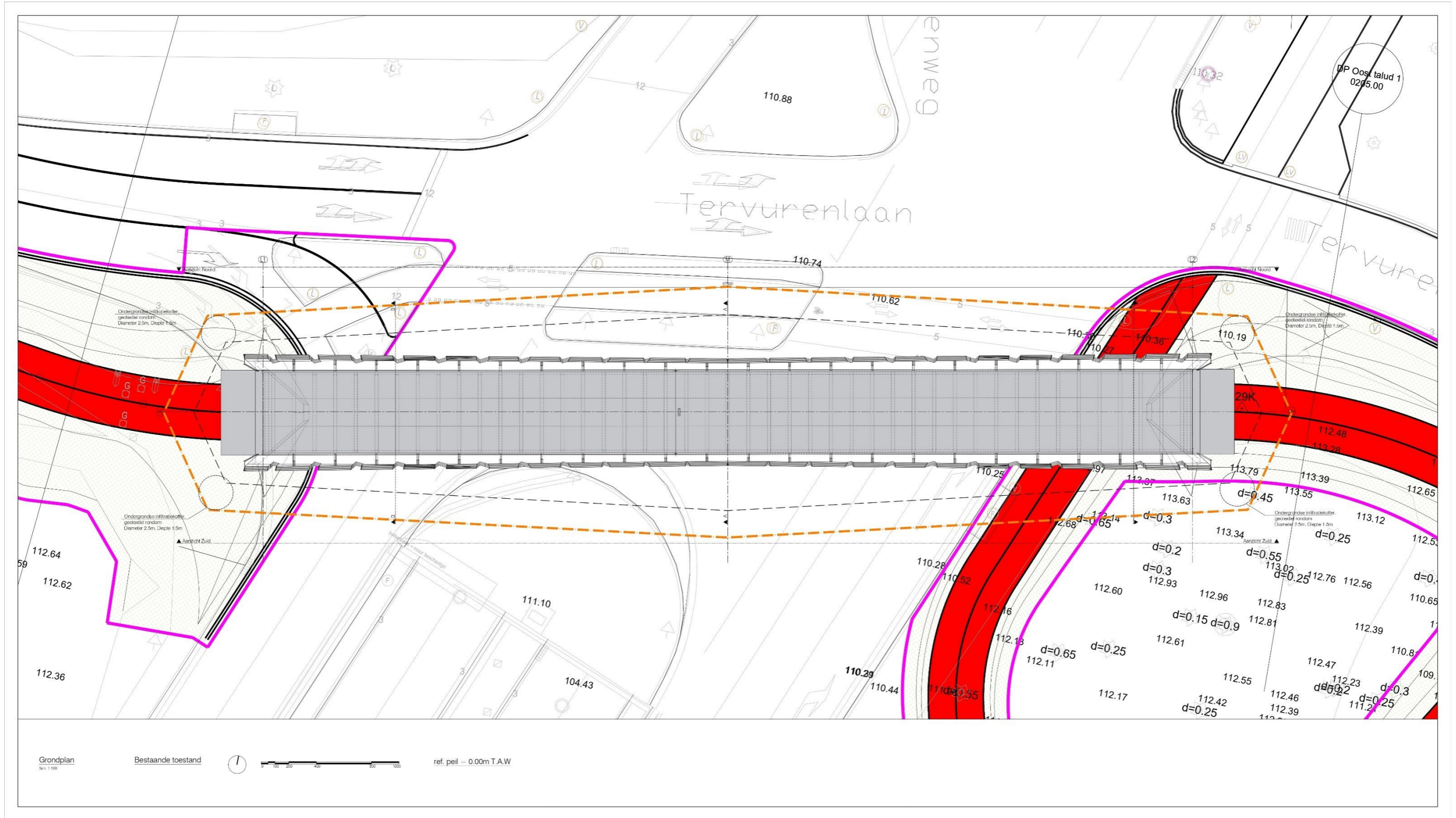
- Erosiegevoeligheidskaart
- Bodemgebruiksbestand
- Gewestplan
- Historische situering:
  - Kaart van Fricx, 1704-1712/1727
  - Kaart van Villaret, 1745-1748
  - Kaart van Ferraris, 1777
  - Atlas der Buurtwegen, 1840
  - Kaart van Vandermaelen, 1846-1854
  - Kaart van Popp, 1842-1879
  - Luchtfoto's
- Archeologische situering:
  - Geoportaal Centraal Archeologische Inventaris
  - Inventaris Onroerend Erfgoed

Inplanting Nieuwe toestand
1:1000
ref. peil = 0.00m TAW

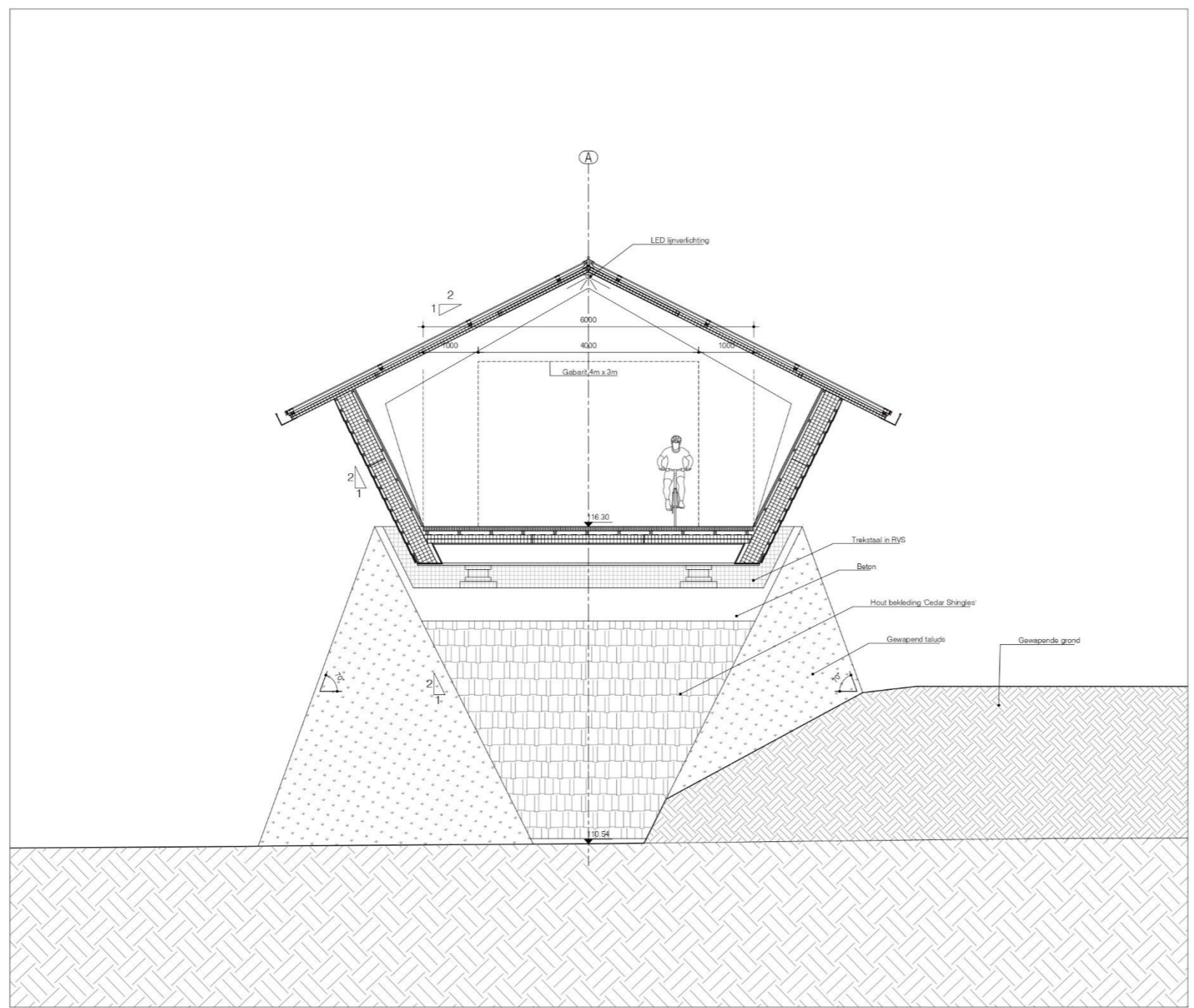

Inplanting Beslaande toestand 1:1000 ref. peil = 0.00m TAW

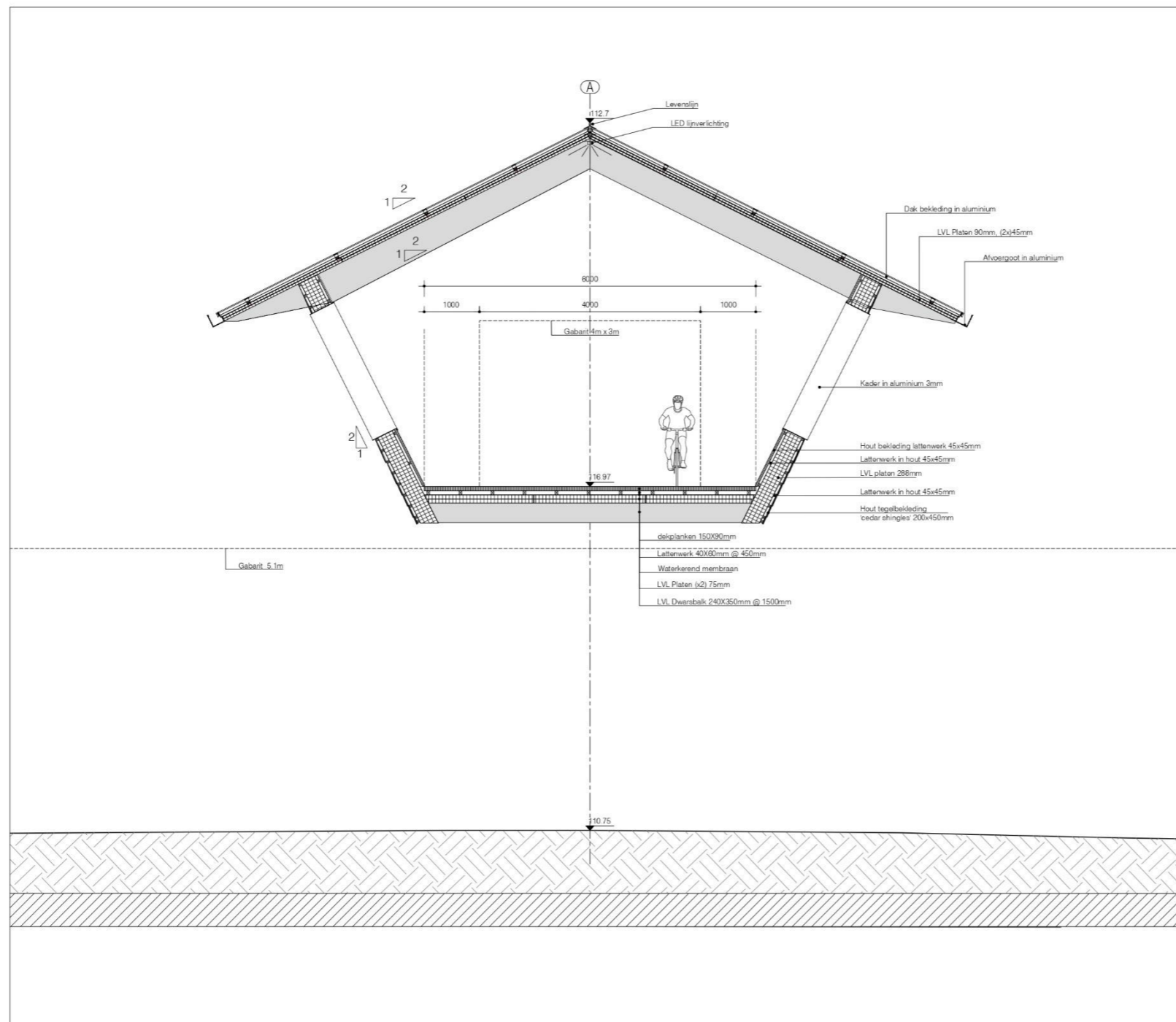

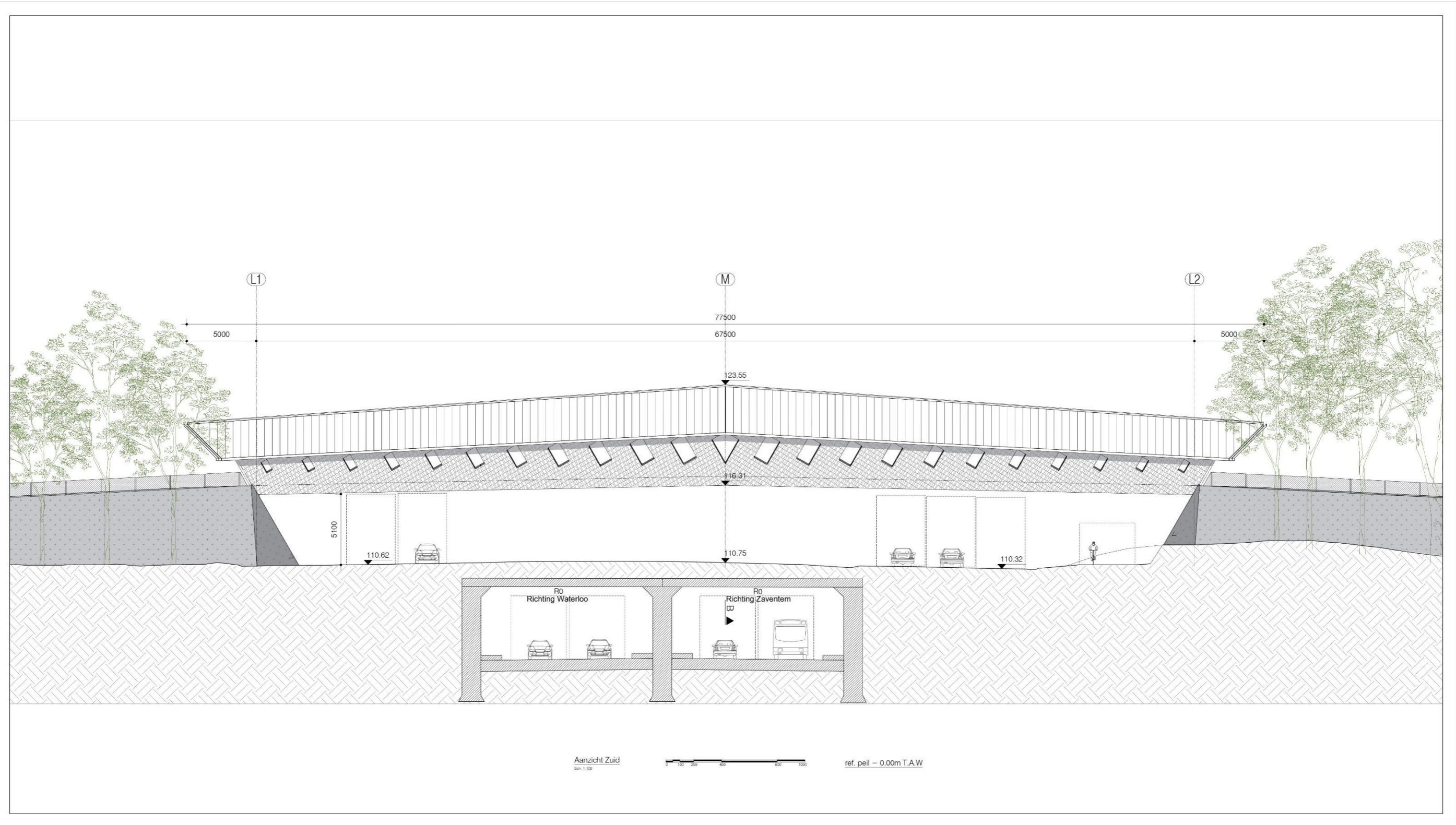
Snedec CC
Sch 1:50

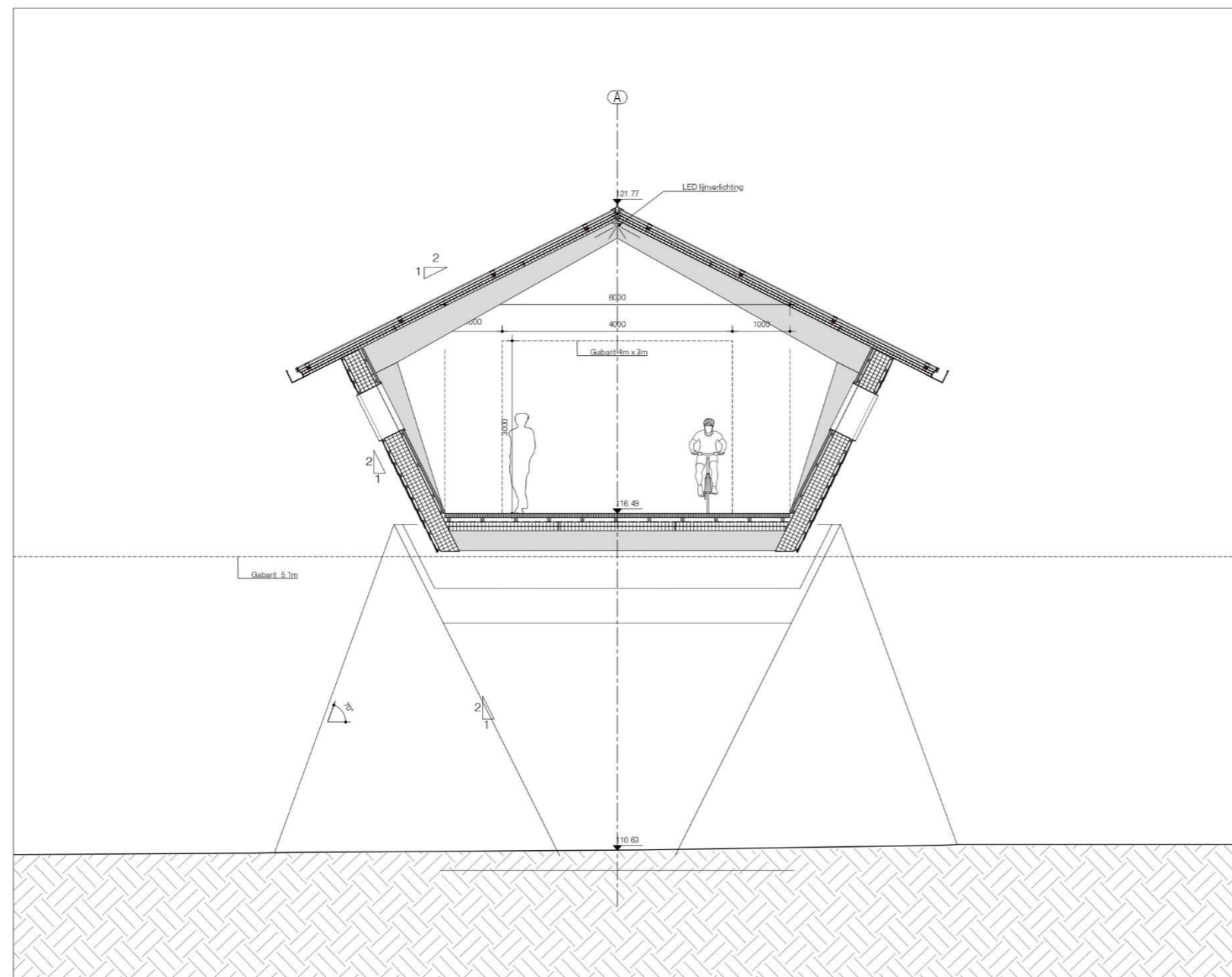

Snedes AA
Sch 1:50

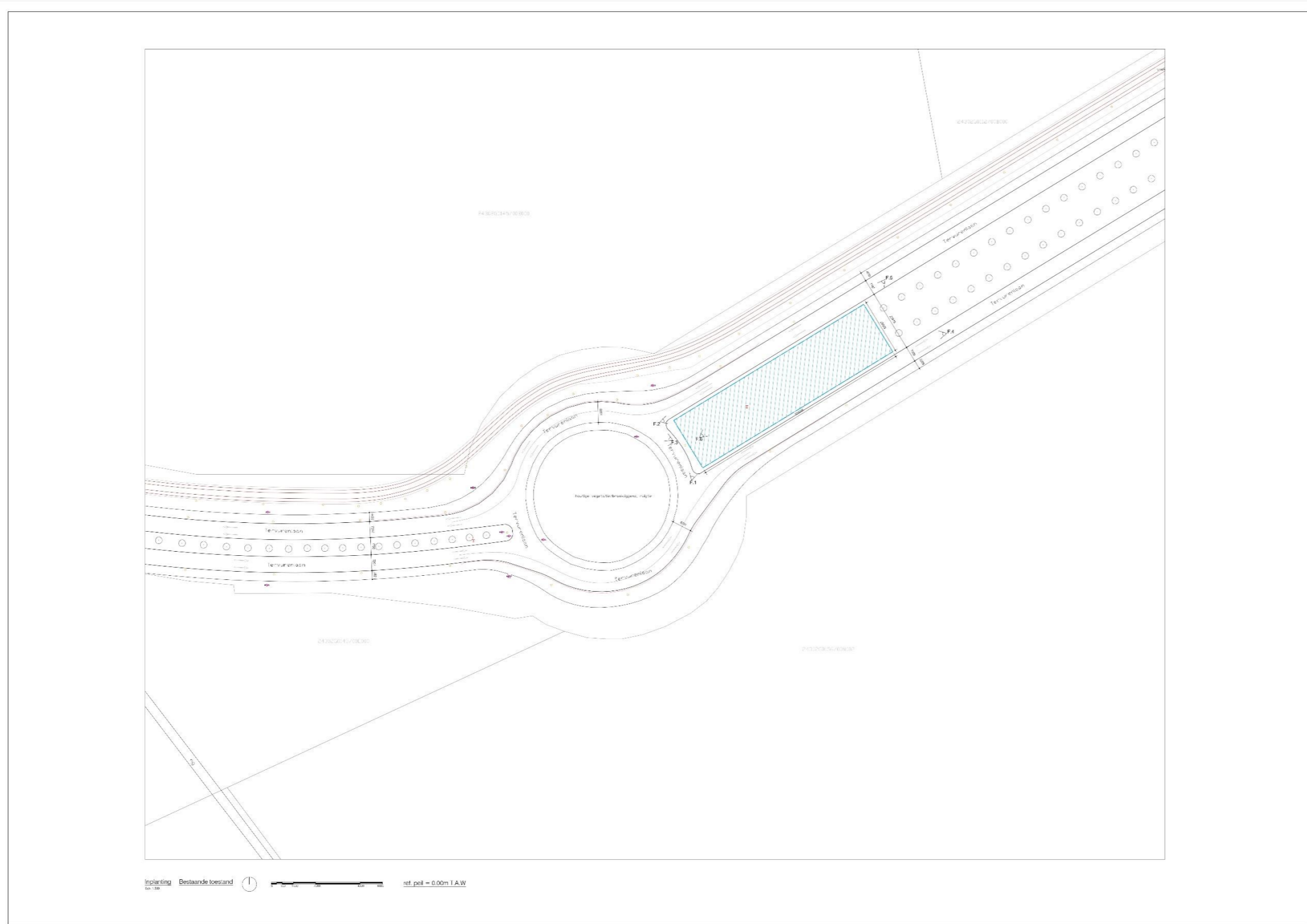

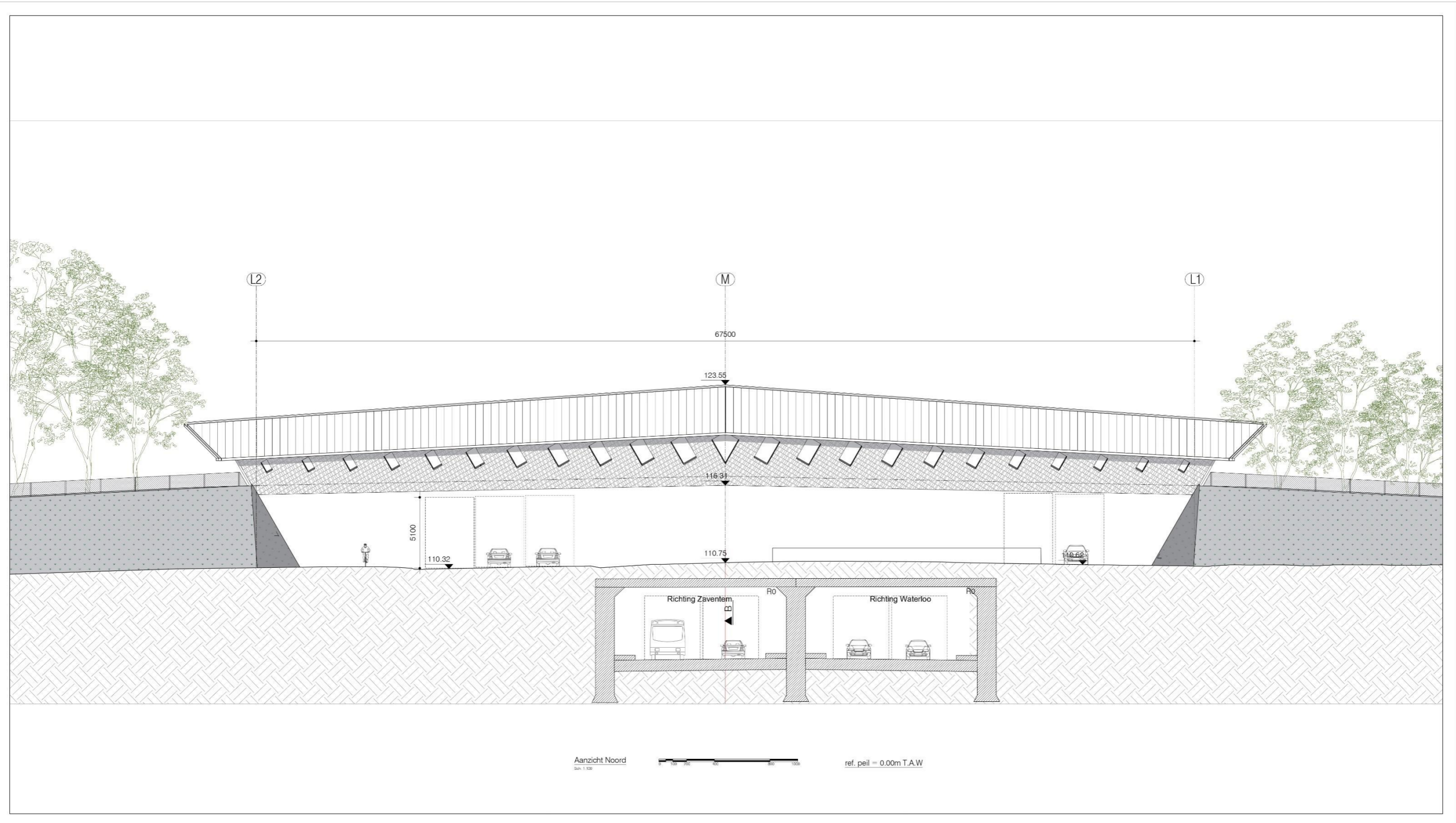

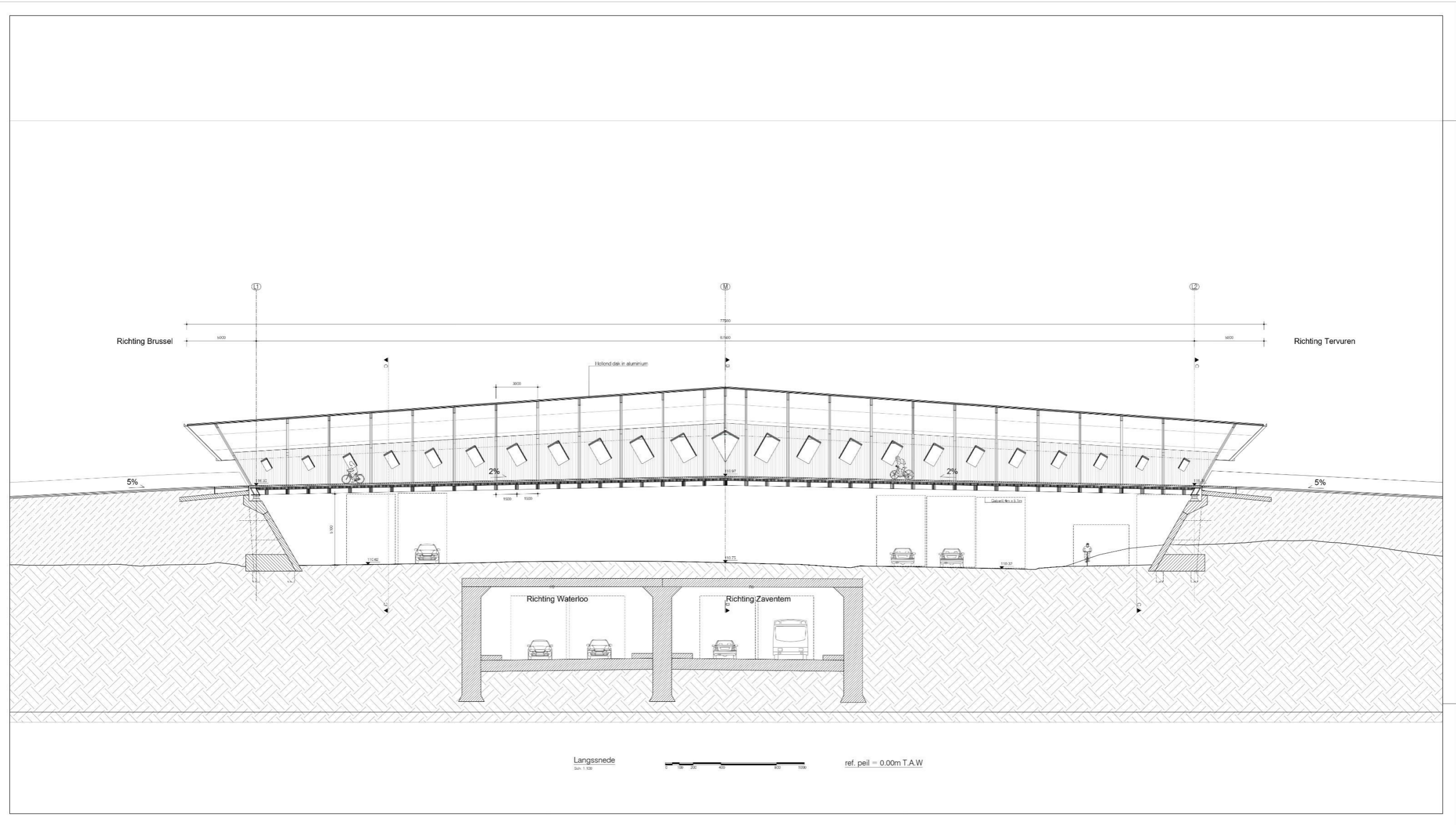

Snedeb BB
Sich 1:50

3 Assessmentrapport

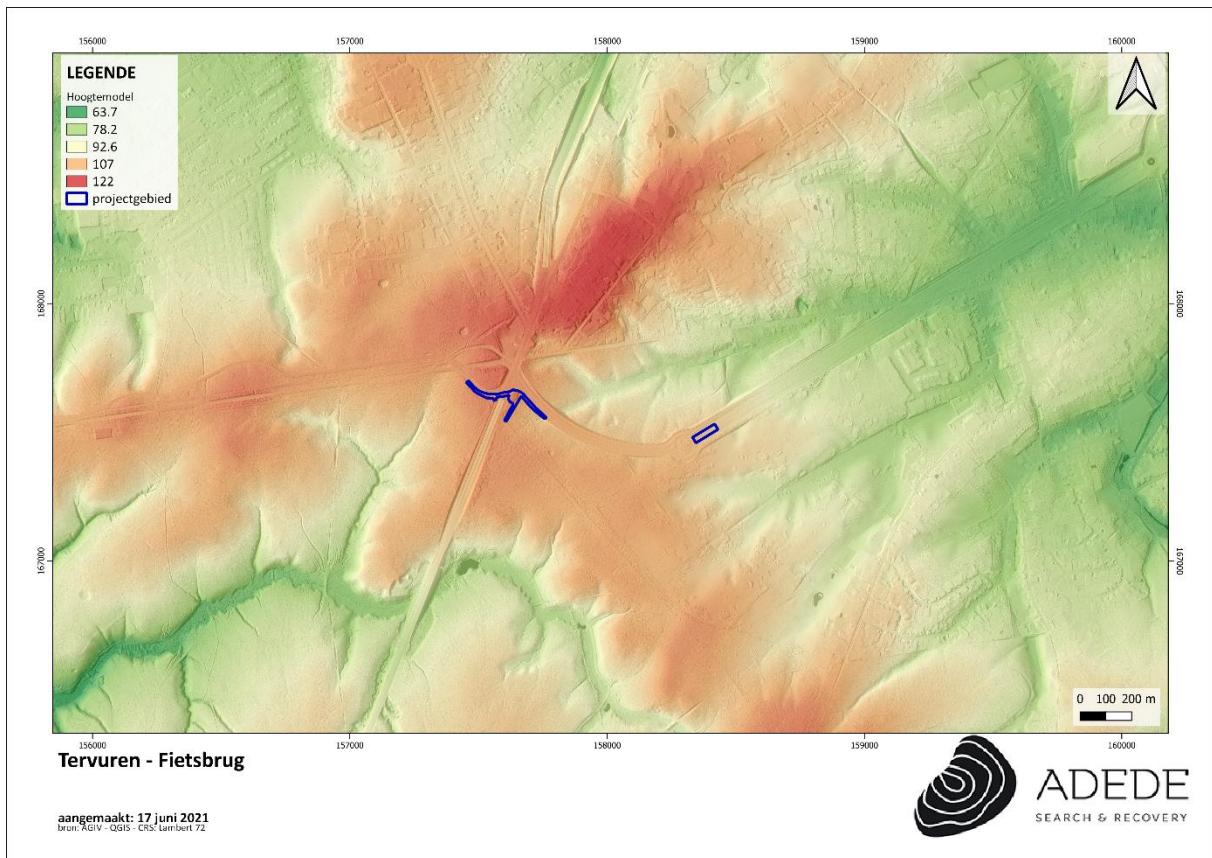
3.1 Landschappelijke situering van het onderzoeksgebied

Het projectgebied is gelegen op het Brabants plateau, dat gekenmerkt wordt door zijn heuvelachtig landschap. Het westelijke gedeelte kent een relatief vlakke ligging, waarbij het oosten (113m TAW) een weinig hoger ligt dan het westen (111m TAW) en vanuit een noord-zuidelijk perspectief nagenoeg vlak is (110,7m TAW). Ook het oostelijke deel van het projectgebied is nagenoeg vlak vanuit een noord-zuid perspectief (102m TAW) en loopt af naar het oosten toe, van 104m TAW tot 100m TAW. De centrale zone waar de vegetatie zal verwijderd worden, ligt binnen een duidelijk waarneembare ophoging van het terrein, vermoedelijk ontstaan bij de aanleg van het wegtracé en de bestaande tunnel.

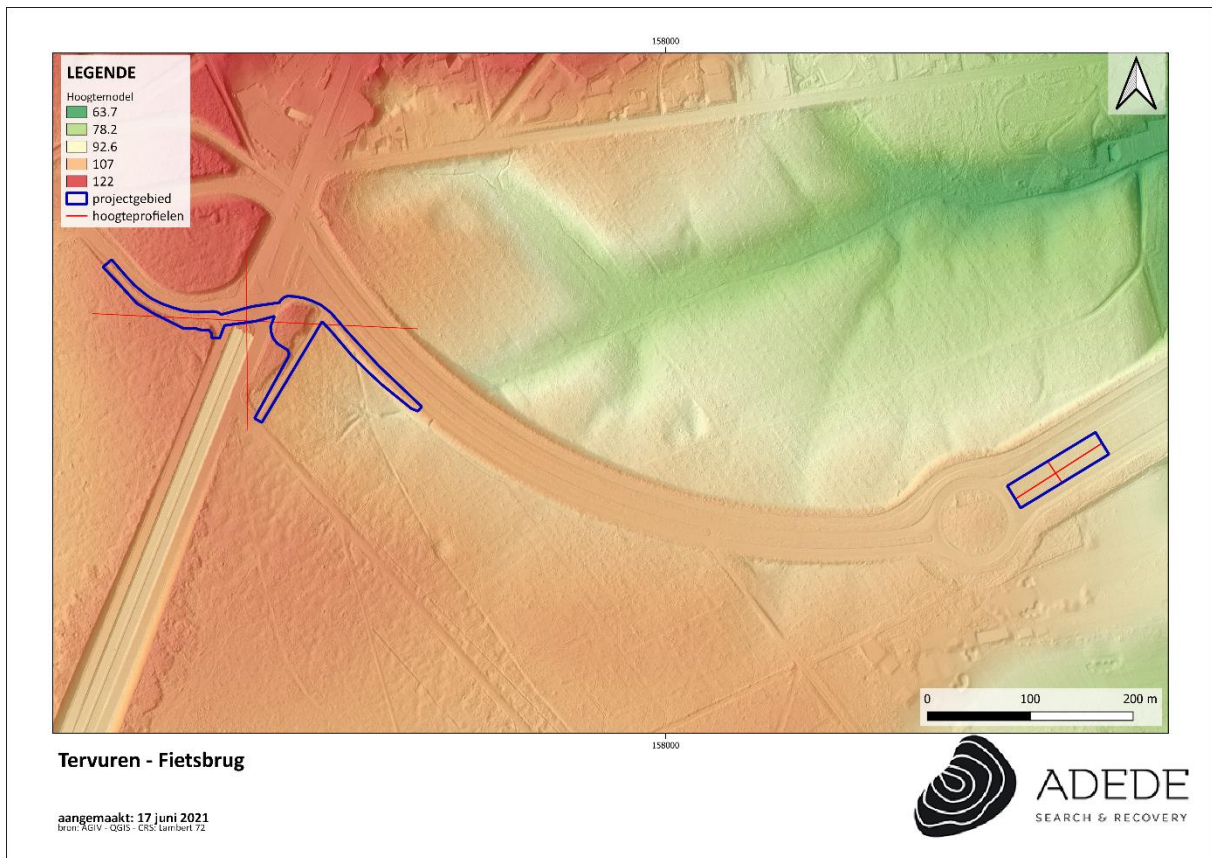

Figuur 1. Zicht op aanwezige ophoging²

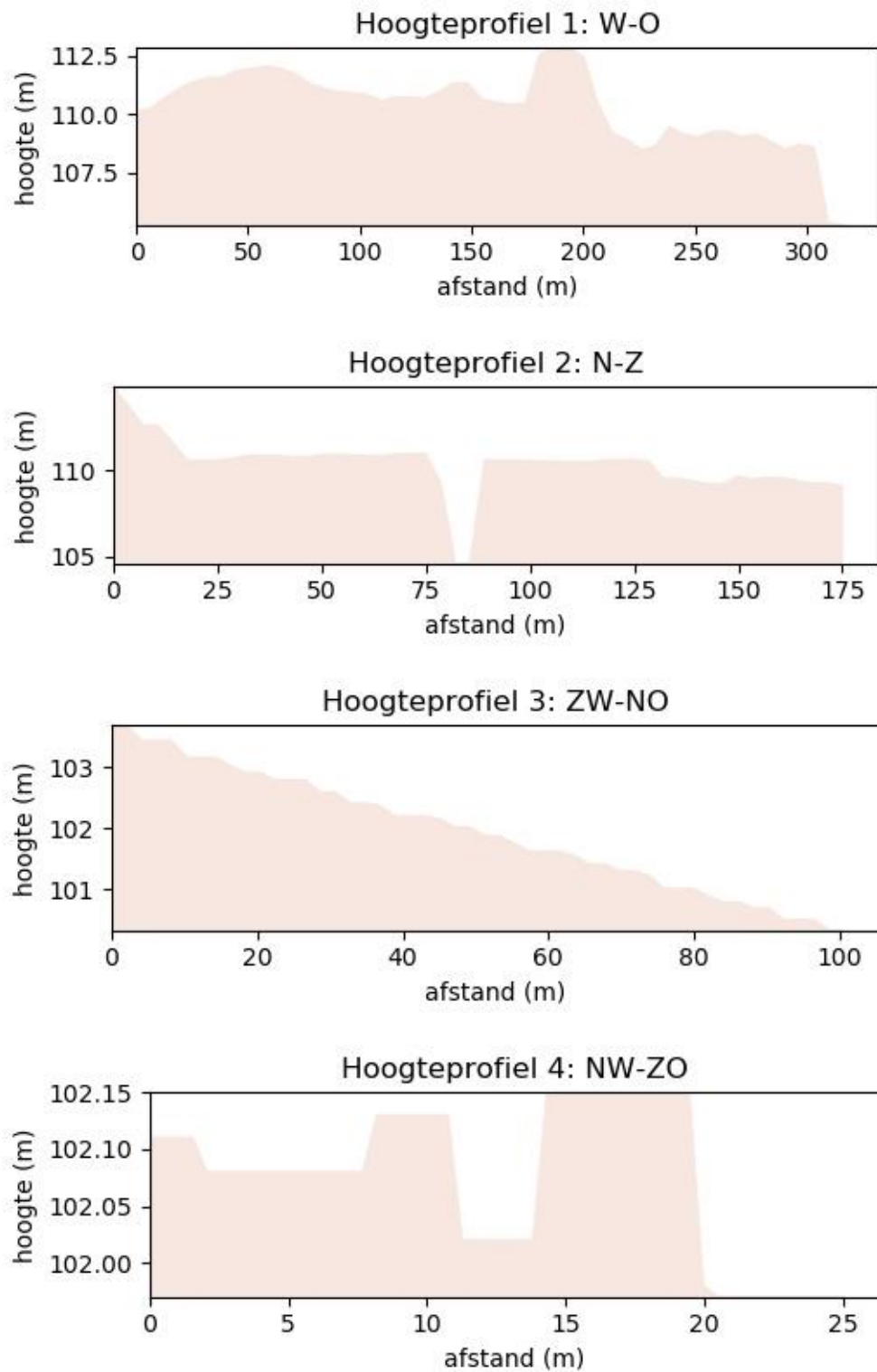
² Google street view

Figuur 2. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m.

Figuur 3. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m (detail).

Figuur 4. Hoogteprofielen van het projectgebied.

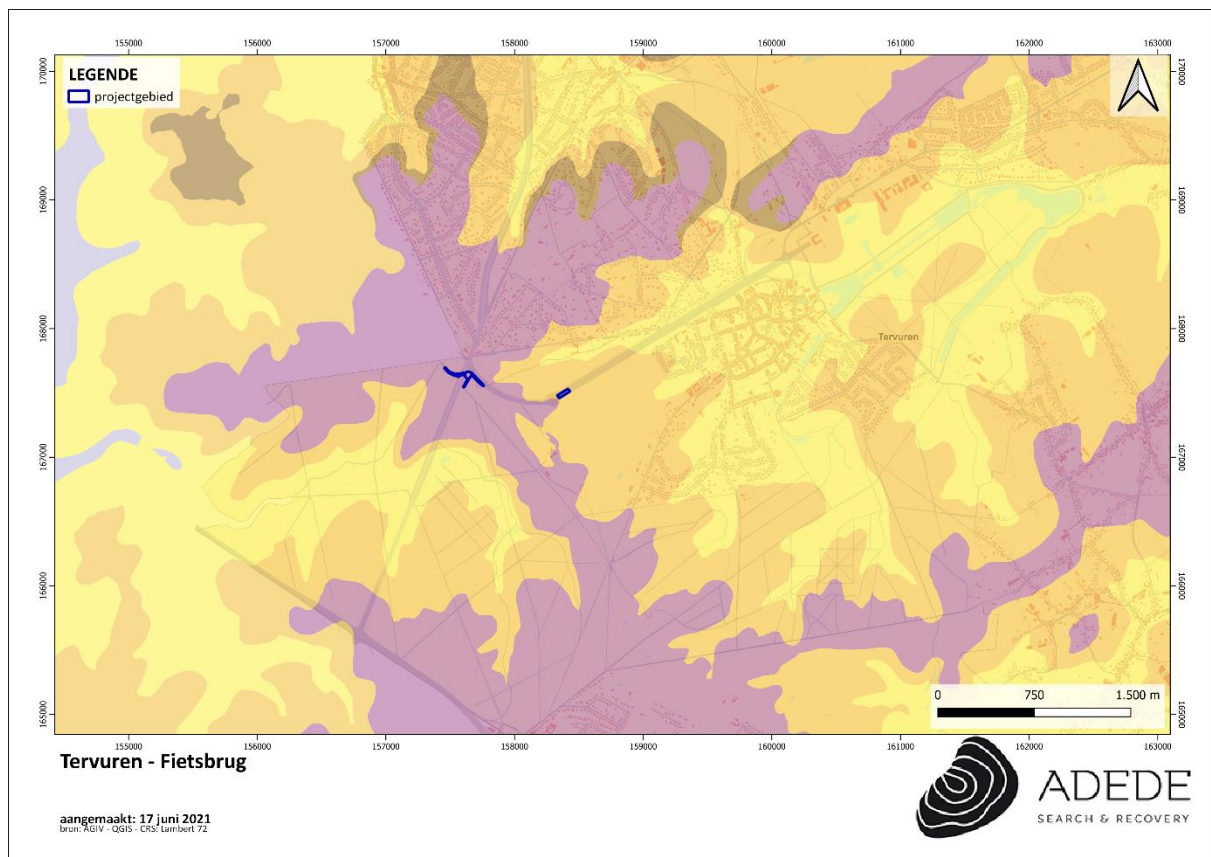
3.2 Geo(morfo)logische en bodemkundige situering van het onderzoeksgebied

3.2.1 Tertiair geologisch

De Tertiair geologische kaart (1:50.000) geeft de lithologie van de afzettingen onder de Quartaire afzettingen weer.

Het westelijke deel van het projectgebied behoort tot de Formatie van Sint-Huibrechts-Hern (paars). Het betreft een grijsgroen zeer fijn zand dat kleihoudend, glauconiethoudend en glimmerrijk is. Deze tot 30 meter dikke laag zand werd afgezet in een ondiepe (epicontinentale) binnenzee in het vroege Oligoceen (meer precies: Laat-Priaboniaan tot Vroeg-Rupeliaan, rond 32 miljoen jaar geleden).

Het oostelijke deel behoort tot de Formatie van Lede (oranje). Deze formatie bestaat uit ondiep-mariene kalk en glauconiethoudend fijn zand dat fossielhoudend (*Nummulites variolarius*) is. Deze formatie werd afgezet in de zee die het noorden en midden van België bedekte tijdens het Eoceen (Lutetien).

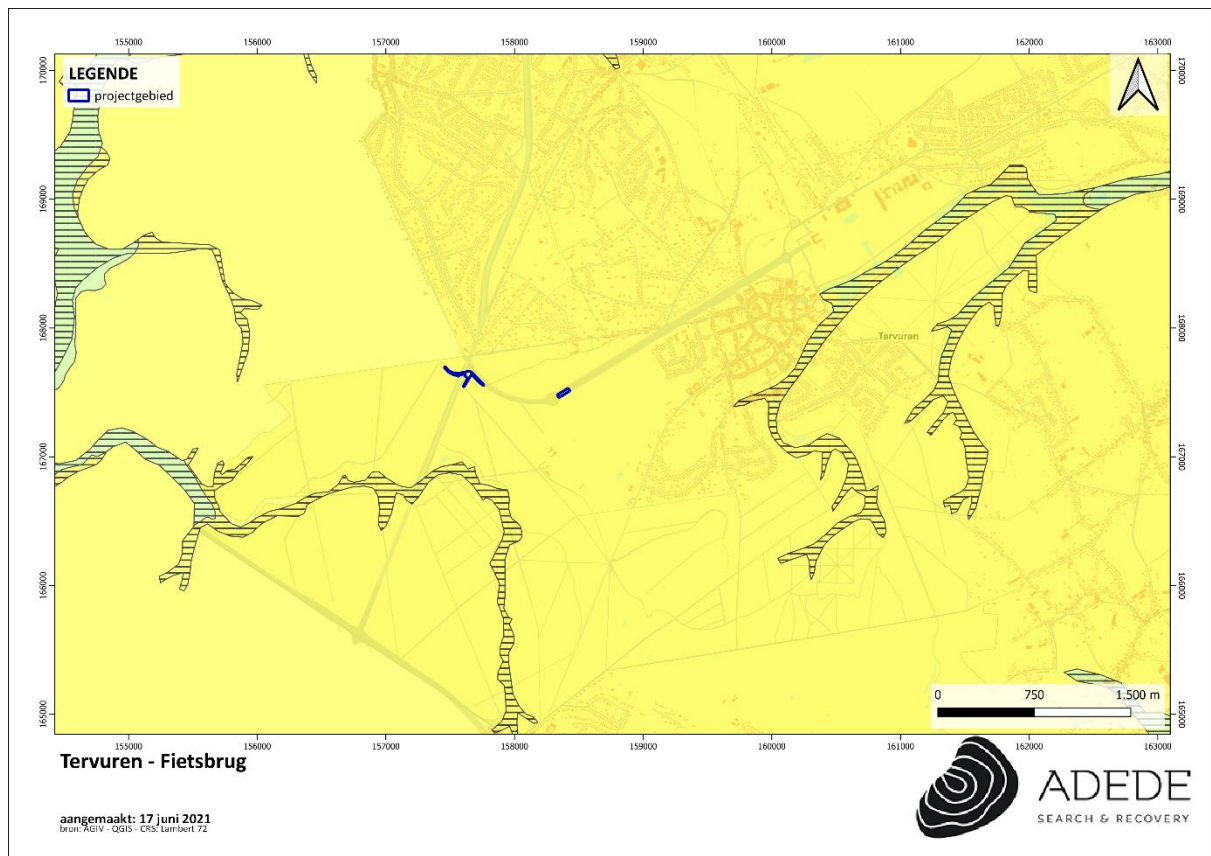

Figuur 5. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart.

3.2.2 Quartair geologisch

Het projectgebied wordt op de Quartair geologische kaart gekarteerd als behorende tot het quartaire bodemtype 2. Bij dit profieltype zijn er geen Holocene en/of Tardiglaciale afzettingen aanwezig bovenop de Pleistocene sequentie. Dit profieltype is opgebouwd uit volgende lagen:

- Elpw: Dit zijn eolische afzettingen (zand tot silt) van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) of mogelijk Vroeg-Holoceen. In het zuidelijke gedeelte van Vlaanderen bestaan deze afzettingen voornamelijk uit silt (loess) en in de meer noordelijke en centrale delen van Vlaanderen, zijn deze opgebouwd uit zand tot zandleem.
- HQ: hellingsafzettingen van het Quartair

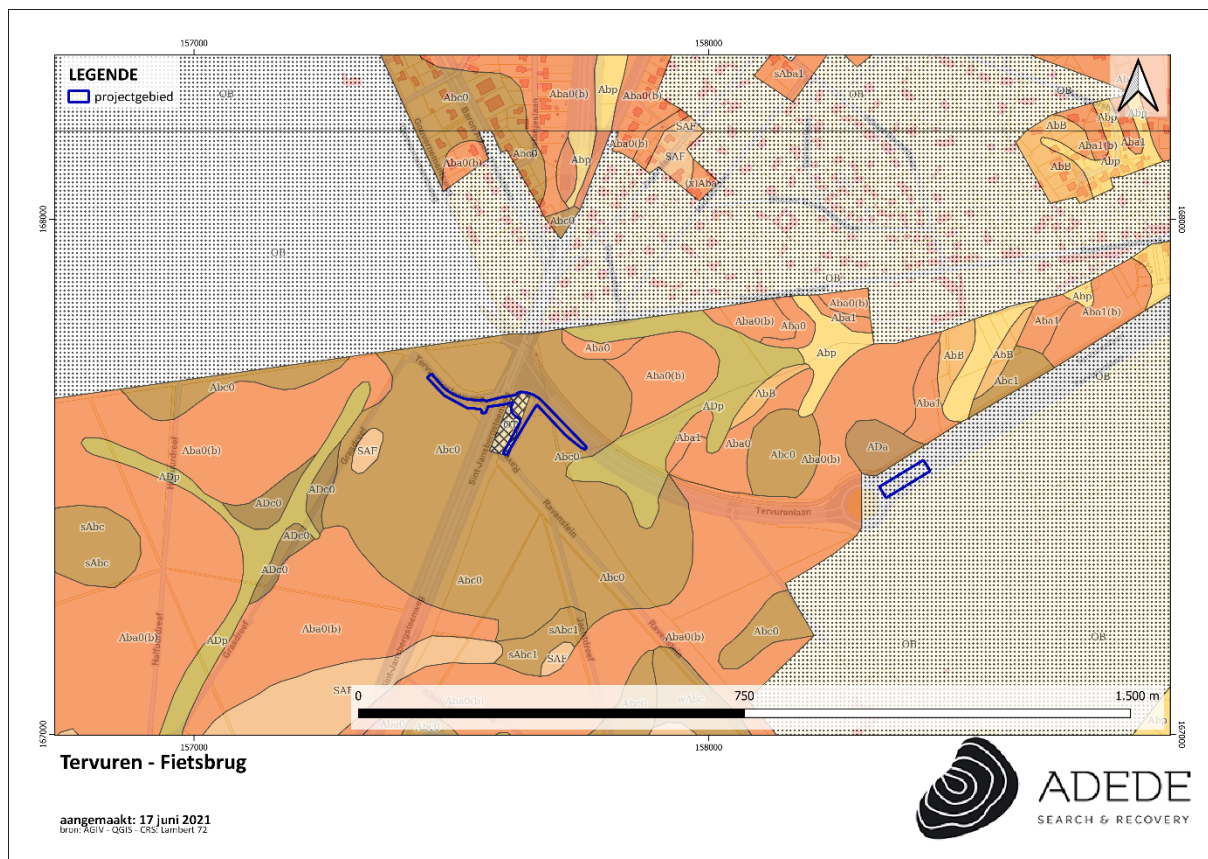
Figuur 6. Situering van het projectgebied op de quartair geologische kaart.

3.2.3 Bodem

In dit hoofdstuk worden achtereenvolgens de bodemtypekaart, potentiële bodemerosiekaart, erosiegevoeligheidskaart en het bodemgebruiksbestand besproken.

3.2.3.1 Bodemtypekaart

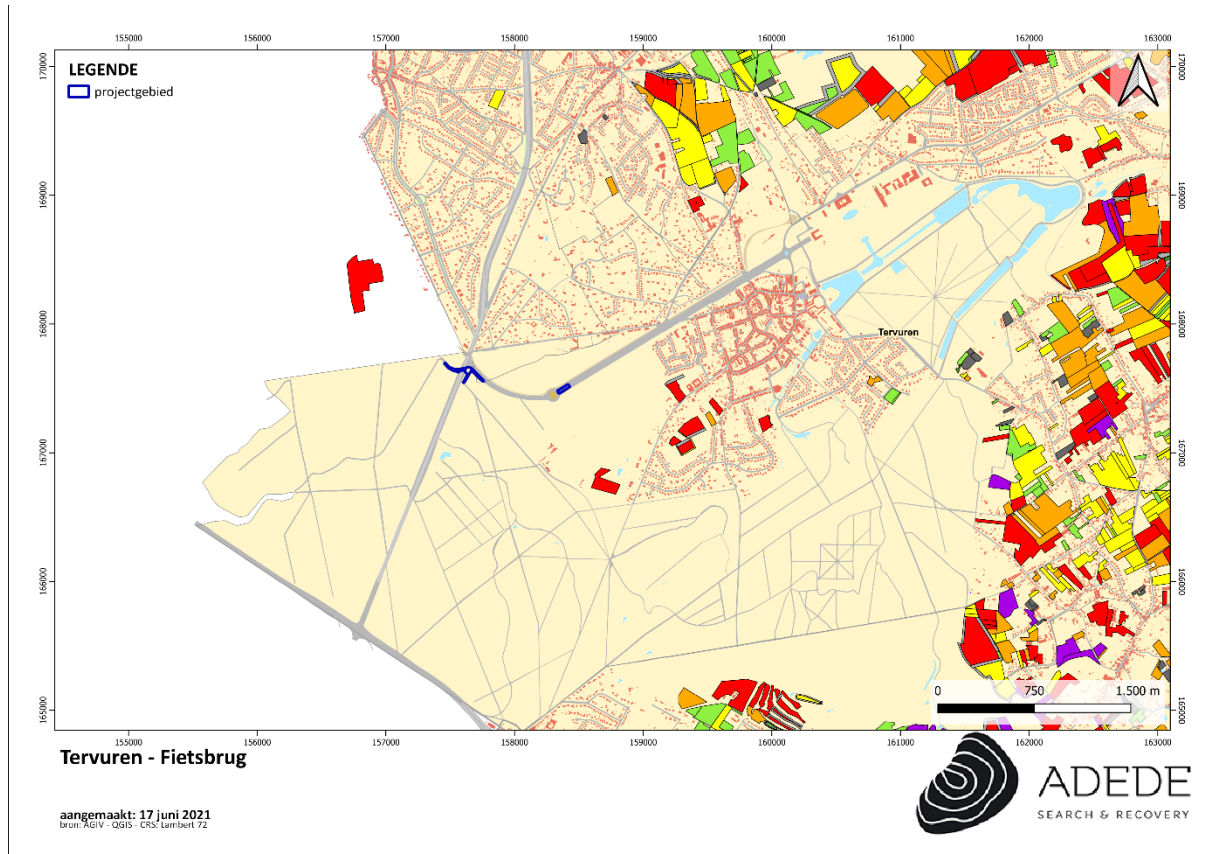
Het westelijke deel is in het oosten gelegen binnen een OT bodem. Het betreft hier een door menselijk ingrijpen sterk vergraven bodem. Het westelijke gedeelte van dit gebied is gelegen binnen een Abc0 bodem. Dit is een droge leembodem met sterk gevlekte, verbrokkelde textuur B horizont. Het oostelijke deel van het projectgebied is gelegen in een OB bodem. Het betreft hier een door menselijk ingrijpen sterk verstoorde bodem. Deze droge leemgronden met sterk gevlekte textuur B horizont komen in de Zandleemstreek voor nabij de overgangszone met de Leemstreek alsook in enkele alluviale valleien.

Figuur 7. Situering van het projectgebied op de bodemtypekaart.

3.2.3.2 Potentiële bodemerosie

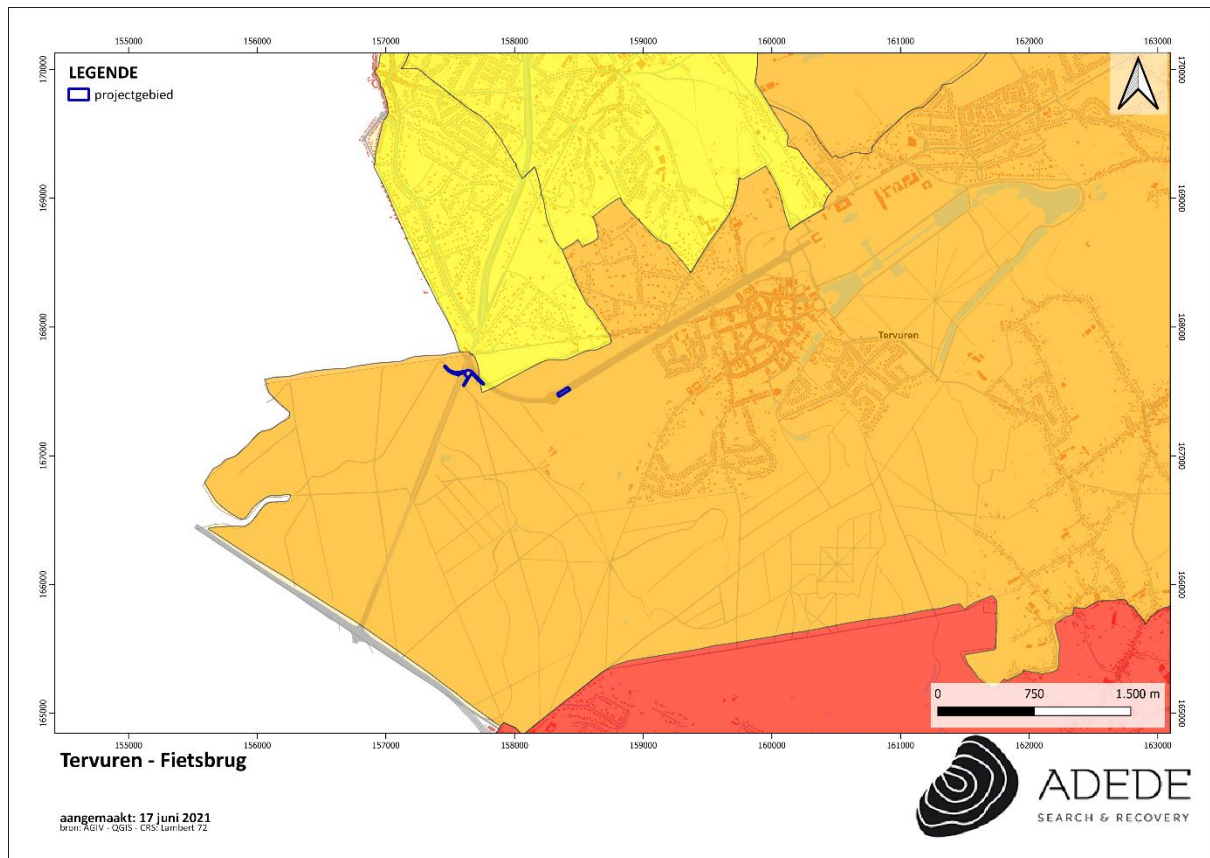
De gekarteerde percelen in de buurt van het projectgebied kennen een sterk tot zeer sterk potentieel op bodemerosie.

Figuur 8. Situering van het projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart.

3.2.3.3 Erosiegevoeligheid

Het grondgebied van Tervuren staat gekarteerd als sterk erosiegevoelig.

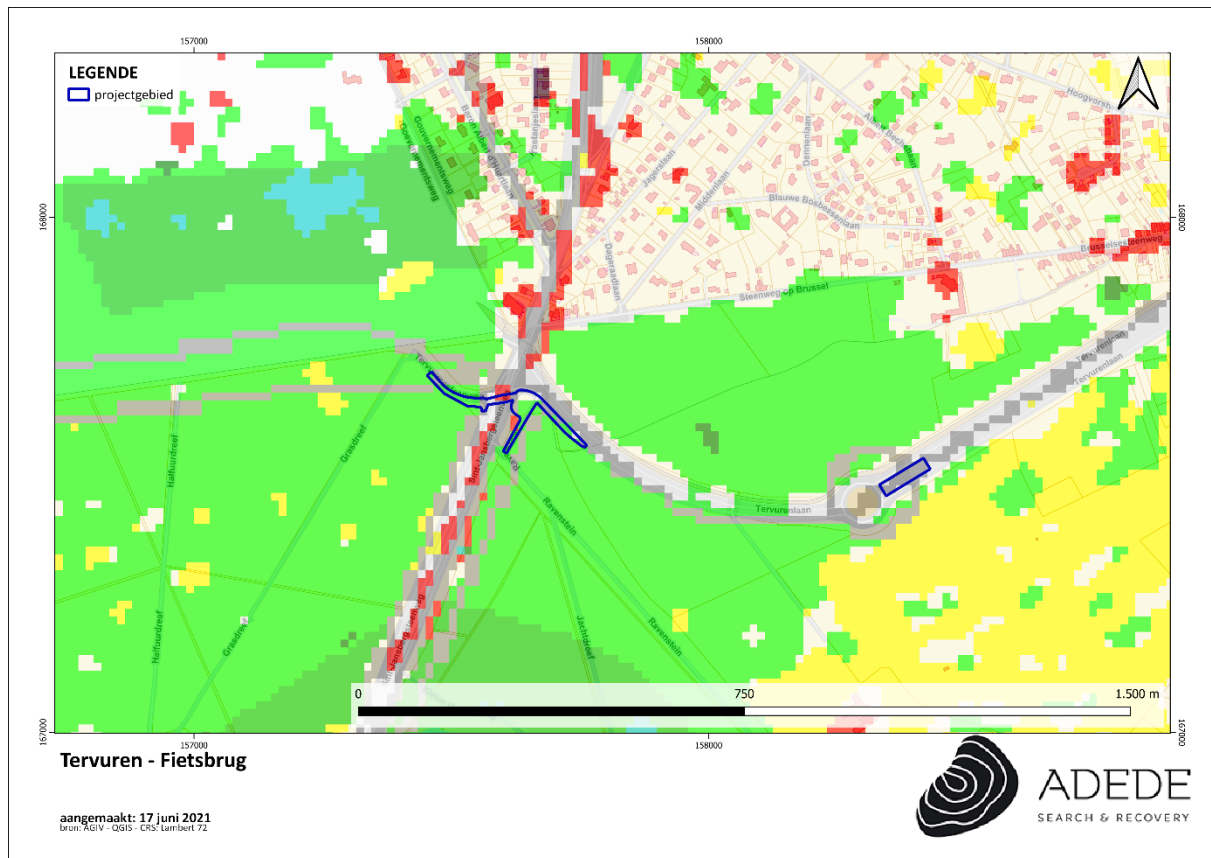

Figuur 9. Situering van het projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart.

3.2.3.4 Landgebruik

Volgende bodemgebruiken bevinden zich binnen de contouren van het projectgebied:

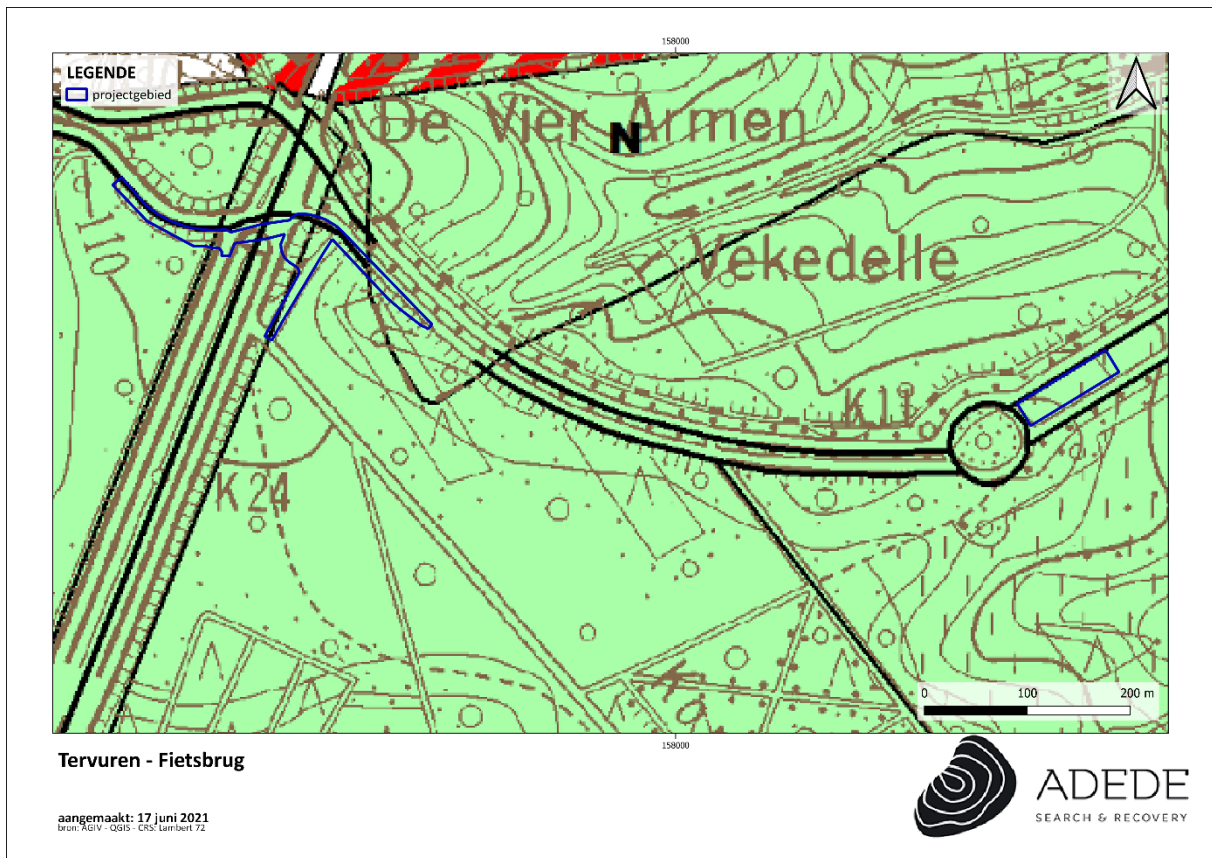
- Gewestweg (grijs): Wegen die bij wet gecatalogeerd zijn als gewestweg.
- Andere bebouwing (rood): Het grootste deel van het gebied wordt bedekt door structuren. Gebouwen, wegen en artificiele oppervlakten met groene oppervlakten en open bodem, (tussen 30 en 80% is verhard).
- Akkerbouw (wit): Bodem die gebruikt wordt in een of ander rotatiesysteem waarbij jaarlijks gewassen worden geoogst, inclusief braakland.

Figuur 10. Situering van het projectgebied op het bodemgebruiksbestand.

3.2.3.5 Gewestplan

Het Vlaams Gewestplan gaat terug op de 'wet op de stedenbouw', goedgekeurd in 1962. Tussen 1976 en 1980 werden 48 afzonderlijke plangewesten aangewezen, die samen het Vlaams Gewestplan vormen. Het Vlaams Gewestplan geeft de precieze functiebestemming van het totale grondgebied weer. De bestemming verwijst naar de algemene en aanvullende (bijzondere) stedenbouwkundige voorschriften zoals ze werden vastgelegd door de Vlaamse Regering. Op het gewestplan wordt het projectgebied gekarteerd als **natuurgebied**.

Figuur 11. Situering van het projectgebied op het gewestplan.

3.3 Historische situering van het onderzoeksgebied

3.3.1 Algemene historische situering³

Archeologische vondsten uit het neolithicum en de Romeinse periode getuigen van het oude verleden van Tervuren; de eerste bewoners vestigden zich op de hoogten en op de samenvloeiing van de inmiddels dichtgeslibde Maalbeek en de Voer.

Tervuren, in oorsprong 'Fura', dankt zijn benaming aan de ligging aan de Voer, een zijriviertje van de Dijle, dat ontspringt in de zoom van het Zoniënwoud. De naam duikt voor het eerst op in een werk van circa 743-750 over het leven van de Luikse bisschop Sint-Hubertus die evangeliseerde in de Voervallei, een villa bezat in Tervuren en daar in 727 zou gestorven zijn. Van oudsher en dit tot vandaag is de verering van Sint-Hubertus een belangrijke schakel in de geschiedenis van Tervuren.

In oude manuscripten en 18de-eeuwse akten komt de benaming 'Fura Ducum' (= van de hertog) voor als verwijzing naar de woonplaats van de hertog. Naderhand werd het voorzetsel 'ter' bijgevoegd in de betekenis van 'dorp ter Voer (Vure)' en ontwikkelde de benaming zich tot Tervuren.

In de vroege middeleeuwen lag de parochiekerk van Tervuren op de Kapelle, vandaag het grosso modo rechthoekige bouwblok, omgeven door de Kapellestraat, de Oud Gasthuisstraat en de Tabakbergstraat; deze kerk was toegewijd aan Sint-Jan de Doper en ontstond vermoedelijk als villakerk in de eerste helft van de 8de eeuw.

Kort voor 1213 vestigde Hendrik I, hertog van Brabant, zich in Tervuren, mogelijk in een al bestaande burcht op de landtong, gevormd door de samenvloeiing van de Maelbeek en de Voer; de residentie die voornamelijk dienst deed als jachtslot, zou geleidelijk uitgroeien tot een mooi kasteel, dat doorheen de hele geschiedenis en ontwikkeling van Tervuren een belangrijke rol zou blijven spelen. In dezelfde periode richtte de hertog in de nabijheid van zijn kasteel een nieuwe kerk op die werd toegewijd aan Sint-Jan Evangelist; de bediening ervan schonk hij in 1227 aan de Abdij van Park in Heverlee, die vanaf 1230 reguliere kanunniken naar Tervuren zond.

Tervuren groeide uit tot een geliefde hertogelijke verblijfplaats, vooral in de zomer en bij grote jachtpartijen; in de onmiddellijke omgeving lag een kleine woonkern die geleidelijk zou uitgroeien tot centrum nadat Hendrik I omstreeks 1220 aan Tervuren de vrijheidskeure schonk; deze schenking werd gevolgd door een grote bloeiperiode in de 14de eeuw; ten gevolge hiervan voltrok zich in die periode ook de verschuiving van op de Kapelle naar het nieuwe centrum rondom de kerk met de markt, de halle, het korenhuis en het vleeshuis en dichterbij het kasteel. De kerk toegewijd aan Sint-Jan de Doper werd verlaagd tot kapel en moest de titel van moederkerk afstaan aan de jongere kerk toegewijd aan Sint-Jan Evangelist in het dorpscentrum. Dit centrum was voor het grootste deel

---

³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Tervuren [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13612> (Geraadpleegd op 18-06-2021)

omgeven door natuurlijke waterlopen, de Voer in het noorden en de Maelbeek in het zuiden, samenlopend in het oosten. Er waren vier toegangspoorten, de Leuvensepoort (Vlonderse Hoek), de Brusselpoort (Brusselsesteenweg, ter hoogte van de Vestenstraat), de IJssenepoort (begin Jezus Eiklaan) en de Hoelaerpoort (tussen Bergestraat en Wolvenweg).

Het beheer van de hertogelijke goederen werd toevertrouwd aan zogenaamde burggraven. De oudst gekende burggraven van Tervuren waren de Melijns die ook de leiding hadden over de oude heerlijkheid Duisburg en haar afhankelijkheden. Aanvankelijk verbleven de burggraven in het hertogelijk kasteel. Vanaf de 14de eeuw hadden ze een eigen woonst met bijhorende hoeve en landerijen in de 'Langhestraat', de huidige Brusselsesteenweg. De eigenlijke woonst of 'manoir' wordt doorgaans geïdentificeerd als het Hoog Huys. De bijhorende hoeve wordt hier recht tegenover gesitueerd, de plaats van het huidige 'Hof van Melijn'. Hoeve en woning bleven tot het begin van de 16de eeuw deel uitmaken van de bezittingen van de burggraven.

Met de komst van Albrecht en Isabella in de periode 1599-1633 eeuw werd het kasteel op de landtong verfraaid als buitenverblijf. In 1616-1617 bouwde architect Cobergher de Sint-Hubertuskapel en in het Zoniënwood werd in 1626-1627 een kapucijnenklooster opgericht, waarvan tot vandaag nog keldergewelven en funderingen bleven bewaard.

In de 18de eeuw, ten tijde van landvoogd Karel van Lotharingen (1744-1780), werd het kasteel verbouwd als zomerresidentie; de Warande kreeg een grondige facelift en het oorspronkelijke dambordpatroon werd gewijzigd in een stervormige aanleg, waarbij de diverse lanen samenkwamen in de 'Zevenster'; op Hoogvorst werd het 'château Charles' gebouwd dat te bereiken was via een rechte weg vanaf de huidige Tervurenlaan. Ook het zogenaamde Hoefijzer, later in gebruik als Panquinkazerne, dateert uit deze periode. Hier werden paarden en koetsen ondergebracht en in de twee hoekpaviljoenen woonden de voornaamste bedienden.

In 1782 werd het hertogelijk kasteel gesloopt in opdracht van keizer Jozef II; ook het Château Charles verdween onder de sloophamer, enkel het Hoefijzer en de Sint-Hubertuskapel bleven gevrijwaard.

Als dank voor geleverde prestaties tijdens de Slag bij Waterloo werd het domein in Tervuren geschonken aan Prins Willem-Frederik van Oranje, zoon van de koning der Verenigde Nederlanden. Hij liet de Steenweg naar Leuven omleggen en bouwde op het Lokkaertveld, op de noordwestelijke rand van de Warande een classicistisch paviljoen voor hem en zijn gezin, dat echter in 1879 door brand werd vernield en niet werd heropgebouwd.

Na de Belgische Onafhankelijkheid werd dit paviljoen samen met de hele Warande eigendom van de Belgische staat. Krachtens de wet van 22 maart 1853 onder Leopold I mocht de oudste zoon en troonopvolger Leopold II beschikken over het geheel. Onder invloed van zijn enorme bouwwoede onderging Tervuren een grondige transformatie. Tijdens de Wereldtentoonstelling van 1897 in Brussel wilde Koning Leopold II de vrijstaat Congo verheerlijken; als plaats werd hiervoor Tervuren

gekozen en om de bezoekers naar de koloniale expo te brengen werd in 1895 de prestigieuze Tervurenlaan aangelegd als rechtstreekse verbinding met de hoofdstad; in de Warande werden er tijdens de Wereldtentoonstelling Congoese dorpen geconstrueerd en bevolkt met Congoëzen. Op de ruïnes van het in 1879 afgebrande paviljoen liet hij het Koloniënpaleis bouwen als tentoonstellingsruimte. Wegens de beperkte capaciteit werd in 1905 gestart met de bouw van een nieuw Koloniaal Museum, nu gekend als Koninklijk Museum voor Midden-Afrika. In de periode 1902-1920 liet hij in het Zoniënwoud ook een Geografisch Arboretum aanleggen met een oppervlakte van ongeveer 100 ha en 460 boomsoorten uit de gematigde streken van het noordelijk halfrond. Het arboretum, ontworpen door Charles Bommer, conservator van de nationale plantentuin van Brussel, strekt zich uit in het westelijk gedeelte van het Kapucijnenbos, dat op zijn beurt werd aangeplant in de periode 1875-1880 en genoemd werd naar het kapucijnenklooster dat hier werd opgericht in 1626-1627 ten tijde van Albrecht en Isabella. Het werd echter afgeschaft in 1796 tijdens de Franse Revolutie, gevolgd door afbraak van de gebouwen.

In dezelfde periode ontdekten de gegoede families die de hoofdstad wilden ontvluchten, de groene charme van Tervuren, overigens tot dan vooral een landbouwgemeente; al op het einde van de 19de eeuw ontstond in de driehoek gevormd door de Tervurenlaan, Albertlaan en Hertogenweg een residentiële wijk waar diverse villa's en cottages werden gebouwd, die qua uitzicht reminiscenties vertonen aan de Engelse landelijke architectuur. De Tervurenlaan zorgde voor een goede verbinding van en naar de hoofdstad. In 1882 was trouwens ook het laatste stuk van de spoorlijn van Brussel-Leopoldwijk naar Tervuren in gebruik genomen; de lijn kwam Tervuren binnen vanuit Wezembeek-Oppem en had haar eindpunt in de huidige Albertlaan, ongeveer ter hoogte van de aansluiting op de Tervurenlaan. Nadat het laatste stuk van de lijn (anderhalve kilometer) in 1897 naar de terreinen van de Koloniale Tentoonstelling aan de Leuvensesteenweg werd verlegd, raakte het oorspronkelijke tracé in onbruik; in 1915 werd op de oude spoorwegbedding de Albertlaan aangelegd. Aan de Leuvensesteenweg werd toen een nieuw station gebouwd in neo-Vlaamserenaissance-stijl naar plannen van architect Franz Seulen, die ook het station van Schaarbeek ontwierp. Na de opheffing van de lijn in 1958 werd het station gesloopt.

De bouwactiviteiten werden evenwel voortgezet in de 20ste eeuw en Tervuren zou zich geleidelijk ontwikkelen tot woongemeente ten behoeve van de Brusselse agglomeratie met toename van winkels, hotels en horecazaken in het centrum en de ontwikkeling van nieuwe woonwijken buiten het centrum.

3.3.2 Historisch kaartmateriaal

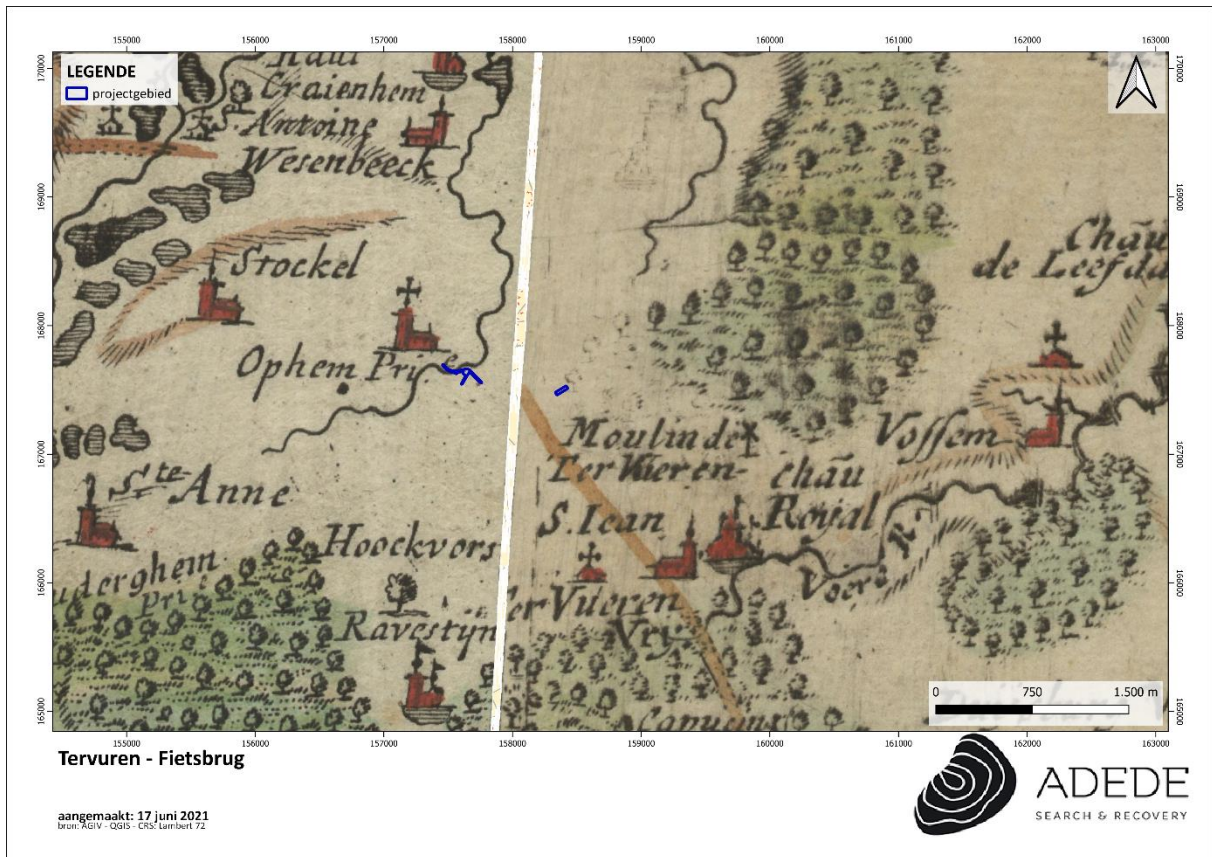
3.3.2.1 Kaart van Fricx (1704-1712/1727)

Eugène Henry Fricx (1644-1730) gaf zijn naam aan de kaarten die genoegzaam bekend zijn als de Fricx-kaarten. Deze vooraanstaande Brusselse drukker uit de zeventiende en de achttiende eeuw, werd in 1689 door de Conseil-privé van de Spaanse Koning benoemd tot Koninklijk Drukker.⁴ Met zijn atlas 'Cartes des Pays-Bas et des frontières de France' wenste Fricx voornamelijk zijn kunde als drukker in het licht te stellen, met het oog op het behouden van zijn titel als Koninklijk Drukker. Hij zou deze titel uiteindelijk voor het leven verkrijgen. De atlas is in feite een bundeling van heterogene, losse kaarten, die nauw verband houden met de Spaanse Successieoorlog (1702-1713). De kaart is immers grotendeels gebaseerd op kaarten van Franse ingenieurs onder leiding van Jacques Pennier en François Naudin. Dit verklaart ook waarom de kaart beter uitgewerkt is voor de Westelijke delen van het land, die door de Franse cartografen beter in kaart gebracht werden. Vanuit een geografisch perspectief is de atlas op te delen in een topografische kaart, bestaande uit 24 kaartbladen (schaal 1/110000 en 1/115000), en een verzameling stadsplannen en overzichtskaarten van belegeringen en veldslagen. De topografische kaart van Fricx is de eerste overzichtskaart van de Zuidelijke Nederlanden van een dergelijk hoge kwaliteit en kwam tot stand tussen 1704 en 1712, al is het niet onwaarschijnlijk dat het laatste kaartblad pas in 1727 werd uitgegeven.⁵ Gezien het gebrek aan detail op de kaart en het feit dat de Fricx kaart niet schaalvast is, kan de Fricx kaart ons weinig nieuws bijbrengen over het projectgebied.

---

⁴ C. Lemoine-Isabeau, 'Eugène Henry Fricx' in: *Lexicon der Geschichte der Kartografie (1986, boek 1) pp. 242-243.*

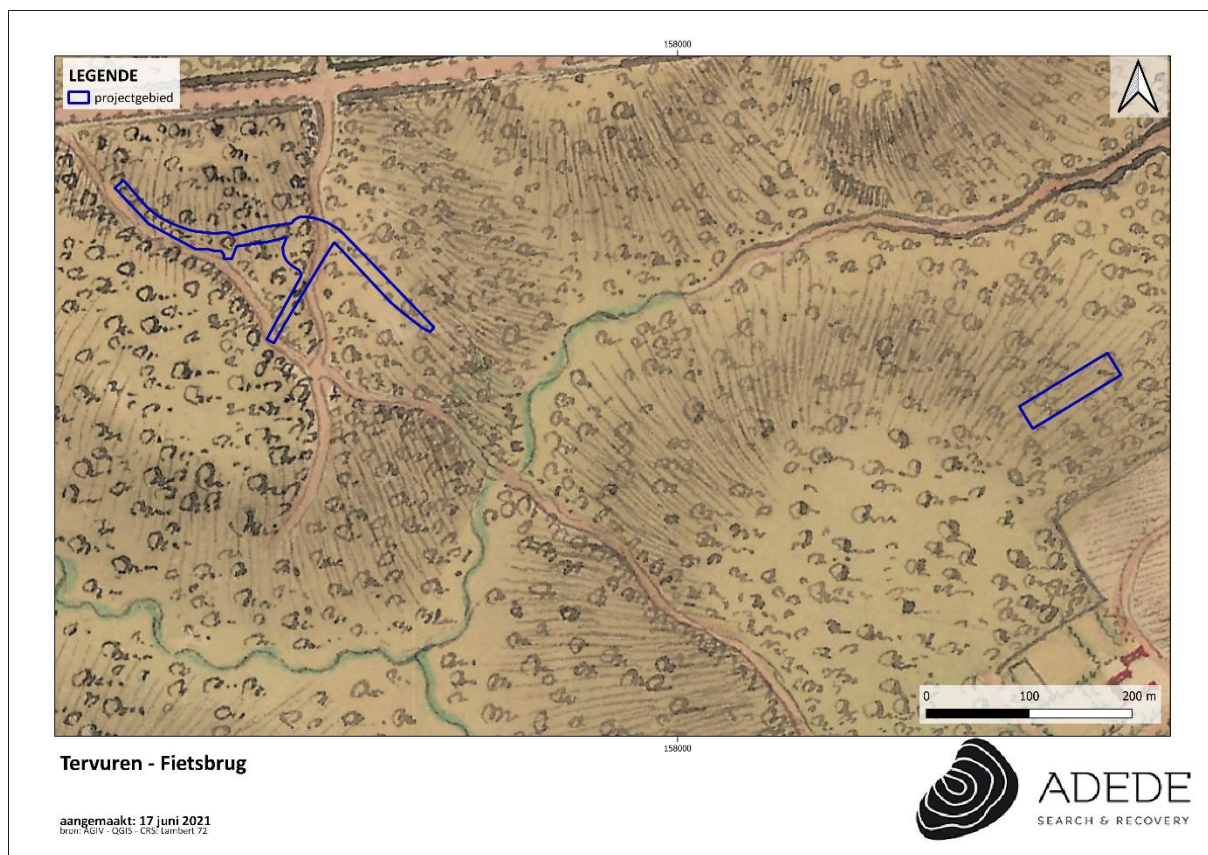
⁵ C. Lemoine-Isabeau, *Les militaires et la cartographie des Pays-Bas méridionaux et de la principauté de Liège à la fin du XVIIe et au XVIIIe siècle (Brussel, 1984).*

Figuur 12. Situering van het projectgebied op de kaart van Fricx

3.3.2.2 Kaart van Villaret, 1745-1748

De Villaret-kaart werd opgemaakt tussen 1745 en 1748, in opdracht van de Franse vorst Lodewijk XV. De kaart werd vernoemd naar de Franse ingenieur-cartograaf Jean Villaret, een van de makers van deze kaart. De aanleiding tot het maken van de kaart was de Franse verovering van de Zuidelijke Nederlanden, na de slag bij Fontenoy (1745). De Franse vorst gaf na deze overwinning meteen de opdracht om de veroverde gebieden nauwkeurig in kaart te laten brengen. Daarbij werd, door de Franse cartograaf César-François Cassini de Thury eerst een triangulatiennetwerk uitgetekend, om de kaart te kunnen laten aansluiten op de bestaande triangulatiennetwerken van Frankrijk en de Republiek der Nederlanden. Dit triangulatiennetwerk werd vervolgens door verscheidene ingenieurs-cartografen – waarbij François Masse en Jean Villaret als de meest vooraanstaanden gelden – gedetailleerd ingevuld. Het resultaat is een uiterst precieze kaart van de Zuidelijke Nederlanden in het midden van de achttiende eeuw, bestaande uit meer dan 80 kaartbladen.⁶ Op de Villaretkaart zien we dat het projectgebied zich in het Zoniënwoud bevindt, net ten zuiden van de historische voorloper van de huidige Brusselsesteenweg, die Tervuren met de stad Brussel verbindt. Het projectgebied en zijn omgeving blijven quasi geheel vrij van bebouwing.

Figuur 13. Situering van het projectgebied op de kaart van Villaret

⁶ Lemoine-Isabeau, *Les militaires et la cartographie*.

3.3.2.3 Kaart van Ferraris (1771 – 1778)

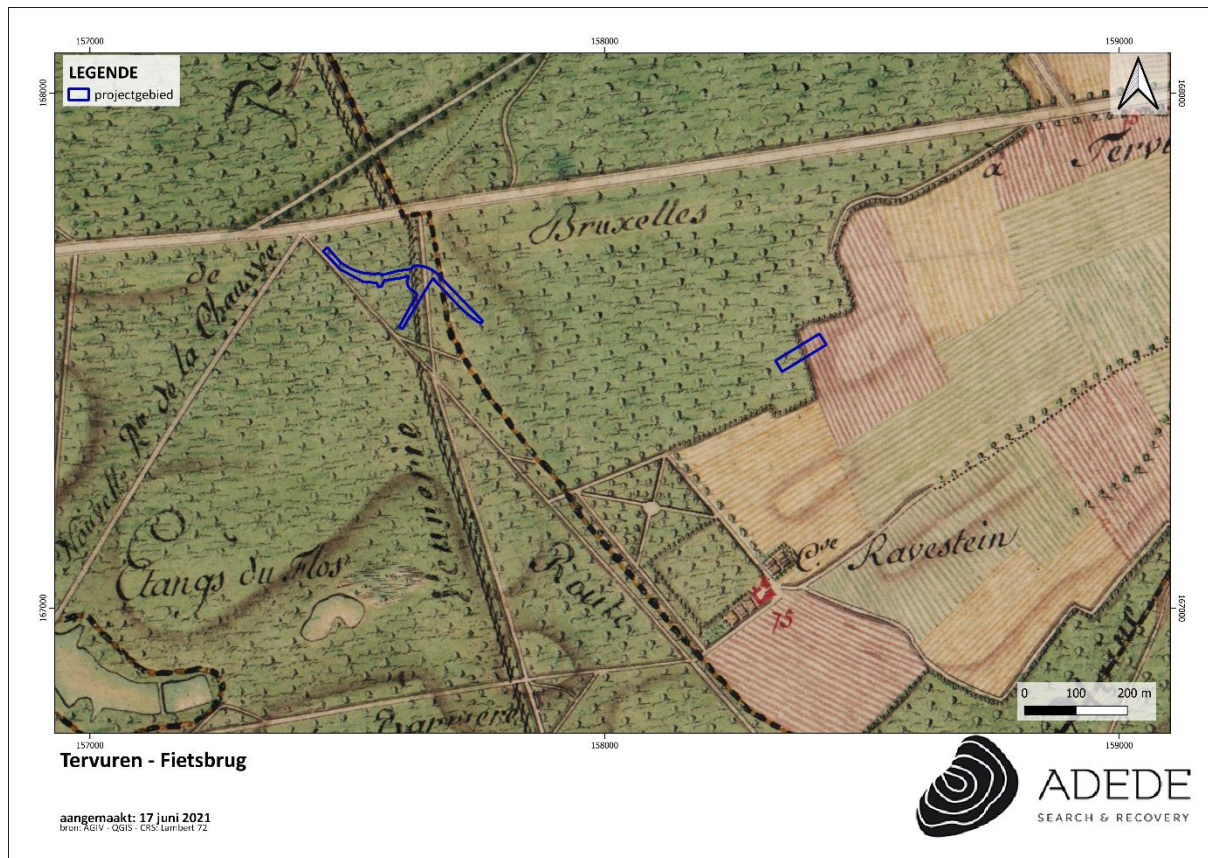
In opdracht van Keizerin Maria-Theresia werden de Oostenrijkse Nederlanden gedurende de periode 1771-1778 uitgebreid in kaart gebracht. De eerste plannen voor dit project dateren al van 1751, maar het zou nog tot 1770 duren vooraleer de Keizerin haar fiat gaf aan het project. Het was Joseph-Jean-François, graaf de Ferraris (1726-1814) die de leiding van het project in handen kreeg. De Ferraris was een gerenommeerd generaal uit het Oostenrijkse leger, die in Wenen Cartografie studeerde en reeds op jonge leeftijd actief werd in het leger.⁷ De 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten werden geklasseerd volgens bundels en vergezeld van een beschrijvende teksten. De kaart werd in drievoud gemaakt en het exemplaar dat bedoeld was voor de landvoogd Karel van Lotharingen, is heden in bezit van de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel. De andere exemplaren bevinden zich in het Nederlandse Rijksarchief te Den Haag en het Kriegsarchiv te Wenen.⁸ De Ferrariskaart had tot doel een militaire kaart te zijn, waarbij de details niet de voornaamste zorg waren, maar eerder de algemene aanduiding van hagen, grachten, rivieren en gebouwstructuren. Daarbij was het van belang dat het gebruik van de kaart zo voor de hand liggend mogelijk was. Daarbij werd overigens geen legende opgesteld, daar alle kaartelementen geacht werden duidelijk te zijn. Pas later werden legenda aan de kaarten toegevoegd.⁹ De Ferrariskaart toont een heel gelijkaardig beeld als de Villaretkaart. Het projectgebied is gelegen in het Zoniënwood. Het oostelijke deel van het projectgebied is gelegen in gronden die gewonnen werden op het Zoniënwood. Ten westen van het projectgebied verscheen de huidige Grasdreef. Verder zien we in de omgeving geen noemenswaardige ontwikkelingen waar te nemen zijn. Het projectgebied blijft ook geheel vrij van bebouwing.

---

⁷ A. De Smet, 'Le Général-Comte de Ferraris et la carte des Pays-Bas autrichiens, in s.n., *Album Antoine De Smet (Brussel, 1974)* pp. 347-362.

⁸ W. Bracke 'De kaart van de Oostenrijkse Nederlanden door graaf de Ferraris', in: s.n., *De Grote Atlas van Ferraris (Tielt, 2009)* pp. 5-19.

⁹ Karen De Coene, Thérèse Ongena, Frederic Stragier, Soetkin Vervust, Wouter Bracke & Philippe De Maeyer, 'Ferraris, the Legend', in: *Cartographic Journal* 49 (2012, 1), pp. 30-42.

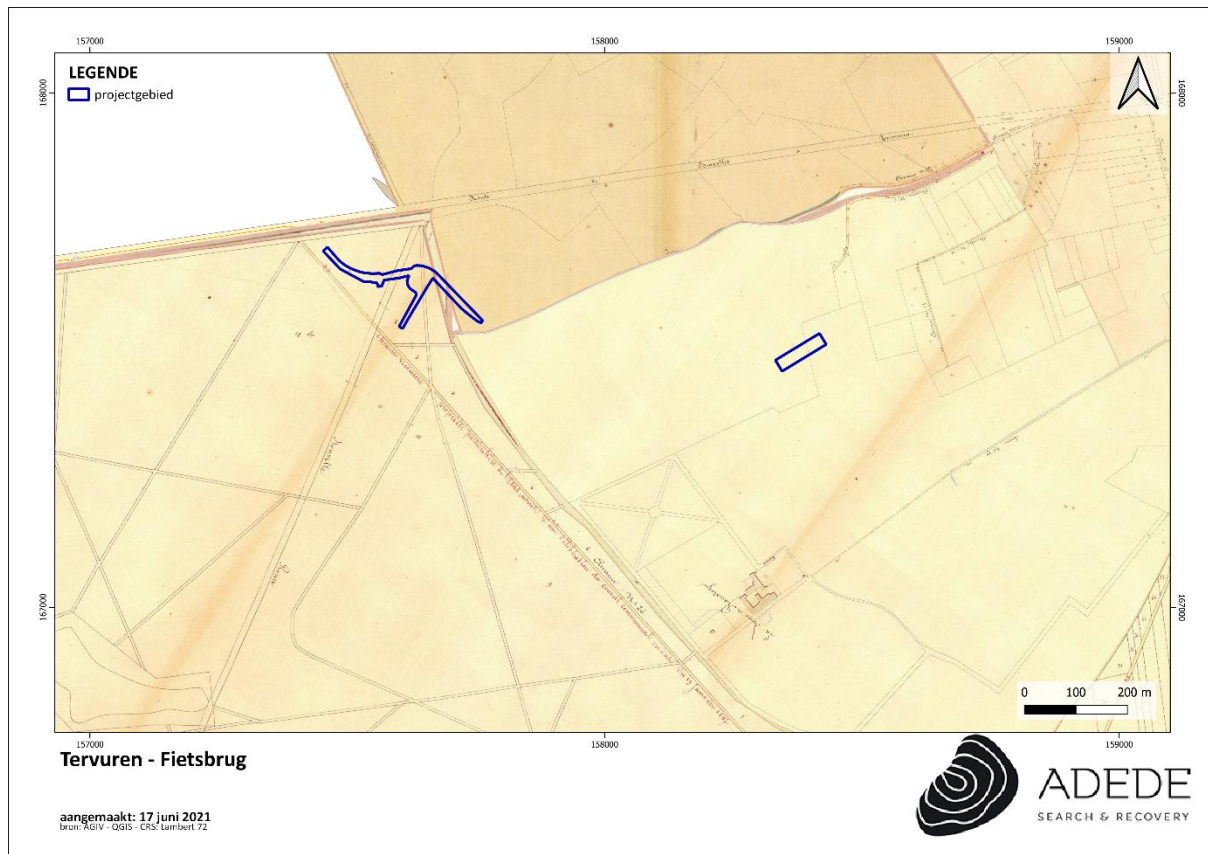

Figuur 14. Situering van het projectgebied op de kaart van Ferraris.

3.3.2.4 Atlas der Buurtwegen (1840)

De Atlassen der Buurtwegen werden opgemaakt in uitvoering van de wet van 10 april 1841 met als doel ondubbelzinnig aan te duiden welke kleine wegen een openbaar karakter hadden. Er werd dus een inventarisatie gemaakt van alle ‘openbare’ wegen en ‘private’ wegen met openbare erfdiensbaarheid’. De atlas maakt een onderscheid in buurtwegen en voetwegen (sentiers). In de periode 1843-1845 werd per toenmalige gemeente een atlas opgemaakt, met uitzondering van een aantal stadskernen. Een atlas is samengesteld uit overzichtsplannen, detailplannen en tabellen. Overzichtsplannen zijn één of meerdere plannen van de betreffende atlasgemeente met aanduiding van de omtrekken van deelgebieden, die genummerd zijn; de nummering van de deelgebieden verwijst naar het nummer van het detailplan; de schaal waarin de overzichtsplannen zijn opgemaakt is meestal 1/10.000. Detailplannen zijn meestal opgemaakt op kaartschaal 1/2.500; in enkele gevallen zijn ze opgemaakt op een andere schaal, bijvoorbeeld in stedelijke centra en

buitengebieden. De tabellen die in de atlassen zijn opgenomen bevatten de wegkarakteristieken, het nummer van de buurtweg, de lengte, de oppervlakte, tabellen van de eigenaars van de aangelande percelen en tabellen van grondinname. Ook op de Atlas der buurtwegen zien we geen noemenswaardige wijzigingen, met uitzondering van het verschijnen van de huidige Sint-Jansbergsteenweg, die Waterloo verbindt met Mechelen. Afgezien van deze wegenis blijft het projectgebied geheel vrij van bebouwing.

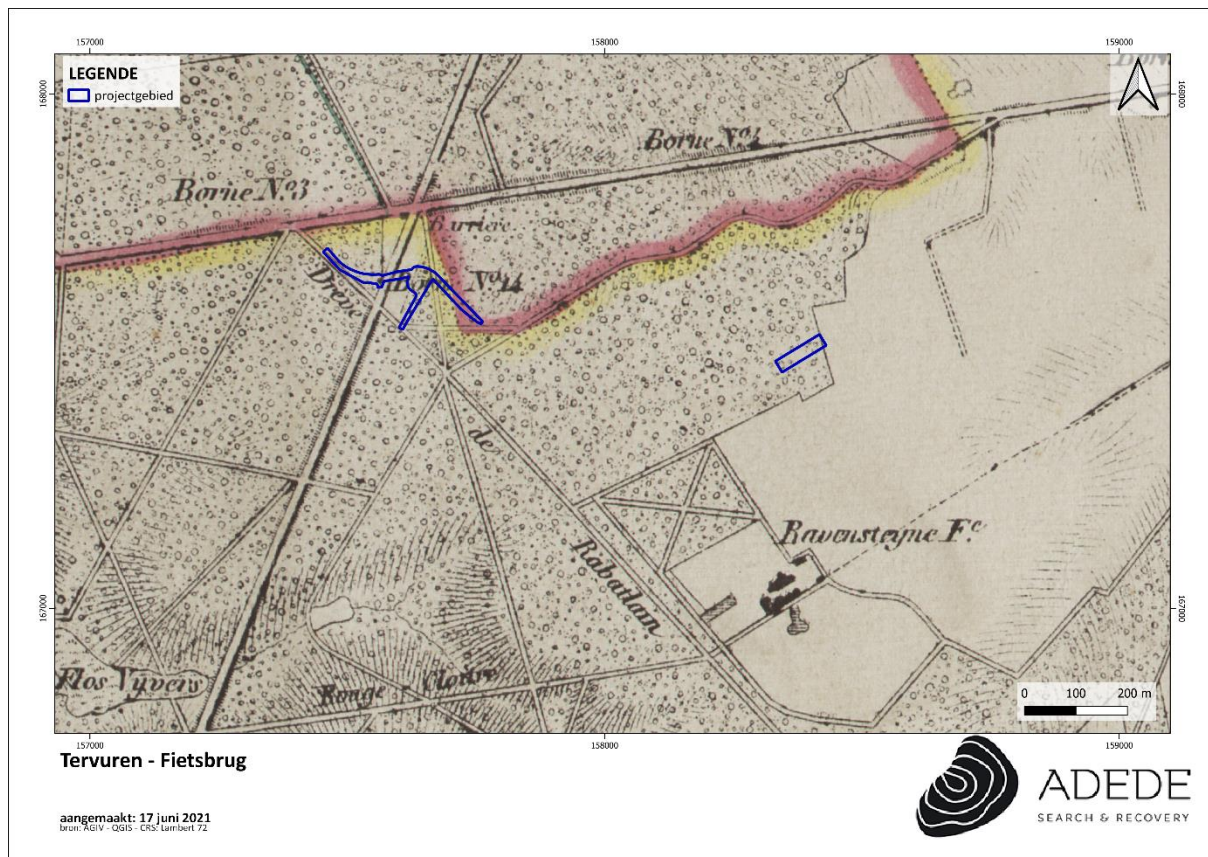

Figuur 15. Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen.

3.3.2.5 Topografische kaart van Vandermaelen (1846 – 1854)

Philip Vandermaelen (1795-1869) was een autodidact cartograaf die vanwege zijn eerdere verwezenlijkingen op vlak van cartografie vanaf 1831 nauw samenwerkte met de overheid. Kort na de Belgische onafhankelijkheid richtte hij het 'Etablissement Géographique' op, een instituut dat tot 1880 zou bestaan en naast een uitgeverij van kaarten en geografische werken, ook een museum en

opleidingscentrum voor cartografen was.¹⁰ Aanvankelijk was zijn opdracht het karteren van de grenzen op basis waarvan de onderhandelingen gevoerd werden tussen België en Holland. Hij maakte van zijn bevoorrechte positie bij de overheid gebruik om de hand te leggen op de handgeschreven plannen van de gemeentelijke kadasters en verwierf ook de bestaande triangulaties. Daar hij kon beschikken over een schare goed opgeleide topografen, die hij overal ten lande uitstuurde om opmetingen gaan doen, beschikte hij al snel over alle informatie om een nieuwe topografische kaart van het jonge België te maken. Een eerste kaart op schaal 1:80.000 in 25 folio's – een meesterwerk van de lithografie – werd voltooid in 1853, terwijl de 250 folio's van de kaart op schaal 1:20.000 verschenen tussen 1846 en 1854.¹¹ Ook op deze kaart merken we een status quo in vergelijking met de voorgaande kaarten.

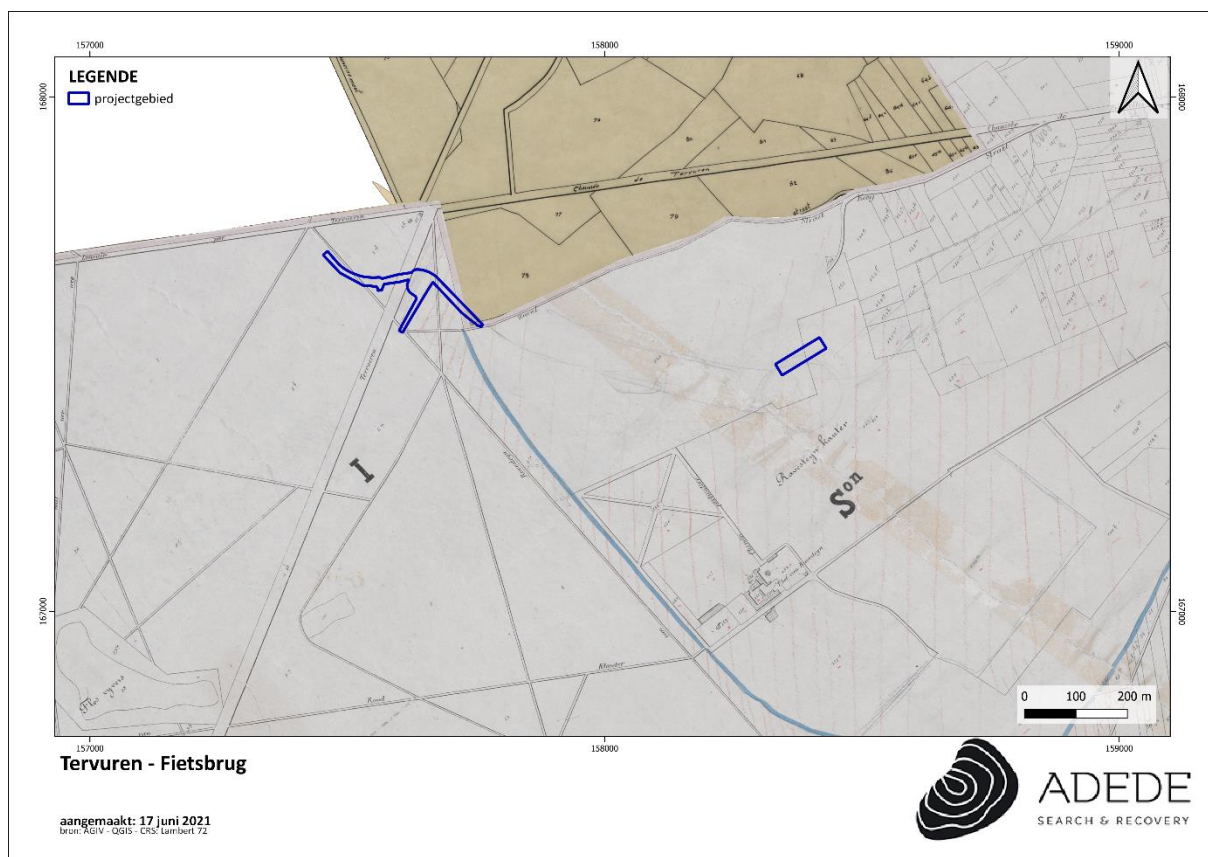
Figuur 16. Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen.

¹⁰ L. Wellens-De Donder, *Philippe Vandermaelen, 1795-1869* (Brussel, 1969)

¹¹ C. Lemoine-Isabeau, *La carte de Belgique et l'institut Cartographique Militaire (Dépot de la Guerre), 1830-1914* (Brussel, 1988).

3.3.2.6 Kaart van Popp (1842 – 1879)

De Popp-kaarten zijn een verzameling kadasterkaarten die in de 19de eeuw werden uitgegeven door de Brugse drukker-uitgever Philippe Chrétien Popp (1805-1879). In 1827 werd Popp benoemd tot controleur van het kadaster in Brugge. Na de Belgische onafhankelijkheid kreeg Popp, in navolging van Philip Vandermaelen, de goedkeuring van de overheid om de Belgische kadasterplannen in de handel te brengen. De kadasterkaarten van Popp zijn dus in feite een gecommmercialiseerde versie van het toenmalige kadaster van België en bevatten zodoende veel gegevens over perceelsindeling. Bijkomende informatie bij de kaarten werd uitgegeven in bijgaande leggers. Popp overleed voor hij zijn volledige kadastrale atlas kon afwerken. Zijn weduwe vervolledigde nog de plannen voor de provincie luik, maar voor sommige gebieden beschikken we niet over een kadastrale kaart van Popp.¹² De Popp kaart vertoont opnieuw een status quo met de voorgaande kaarten.

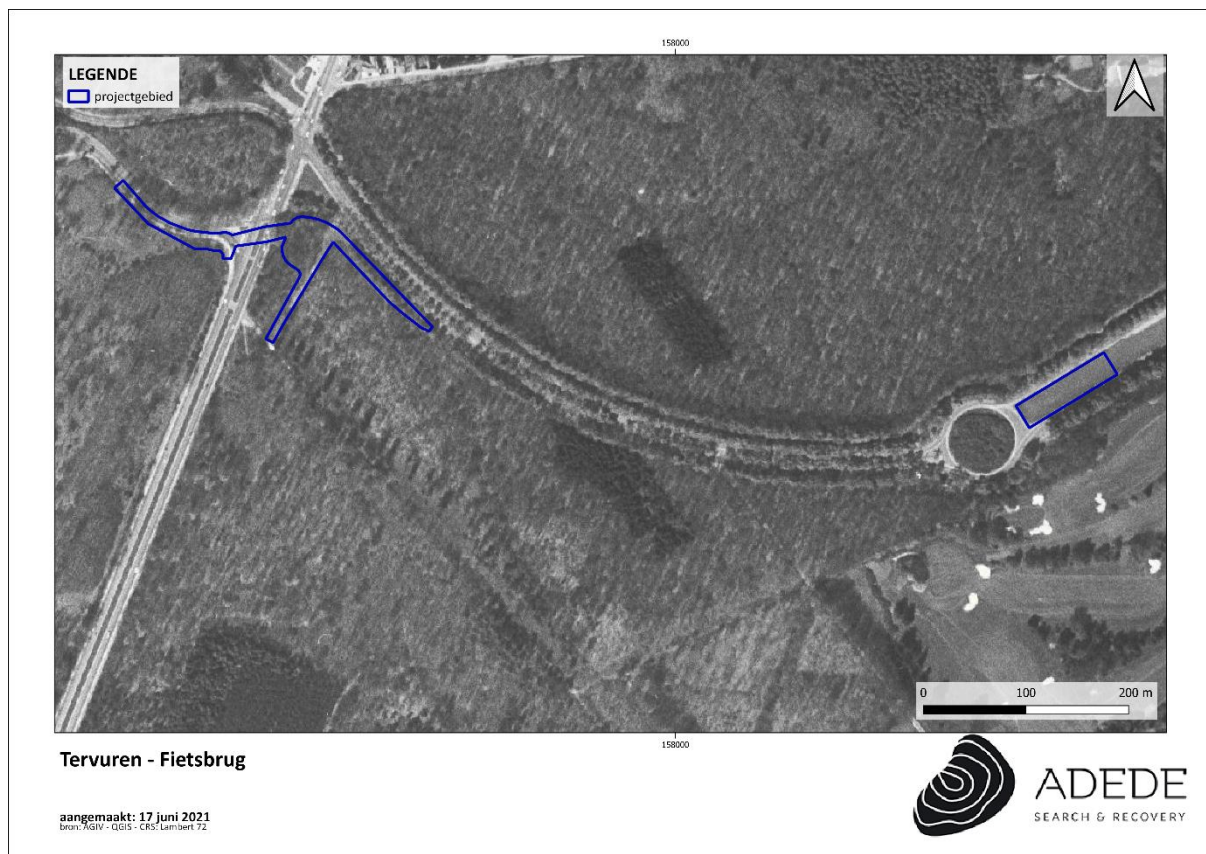

Figuur 17. Situering van het projectgebied op de kaart van Popp.

¹² S. Vrielinck, *Grootse plannen. De kadastrale Atlas van België van P.C. Popp: genese en datering (1840-1880)* (Amsterdam, 2018).

3.3.1 Luchtfoto 1971

Op de luchtfoto van 1971 zien we dat de omgeving van het projectgebied zich nog steeds in een bosrijk gebied bevindt, maar dat de verkeersfunctie van het gebied sterk is toegenomen. Het oostelijke gedeelte van het projectgebied is gelegen op de huidige Tervurenlaan, die vanuit het centrum van Tervuren helemaal naar Brussel loopt, waar zij onder het Jubelpark haar weg vervolgt tot het centrum van de stad. De Sint-Jansbergdreef is op de luchtfoto herkenbaar als een zeer drukke baan, die deel uitmaakt van de ring rond Brussel, gelegen op het zeer drukke Vier Armenkruispunt.

Figuur 18. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 1971.

3.3.2 Luchtfoto 1979-1990

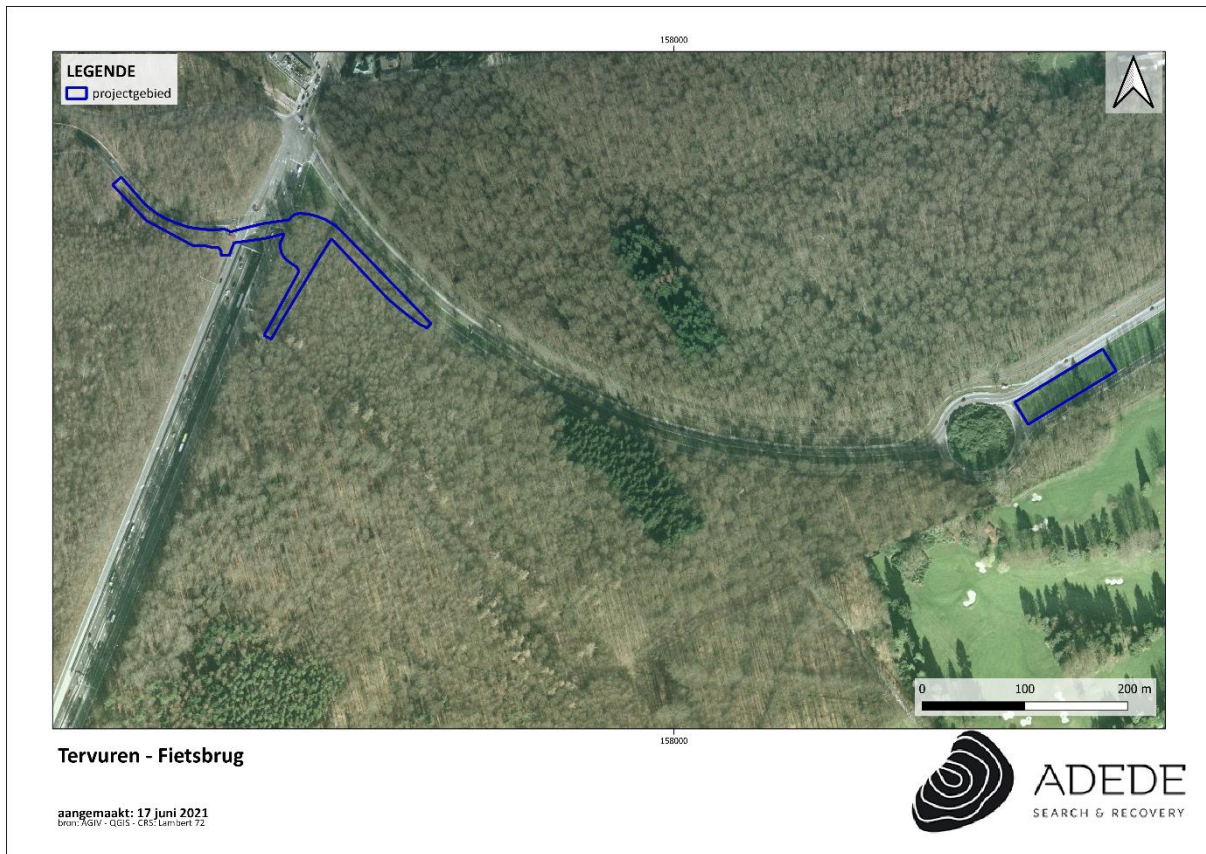
Op de luchtfoto van 1979-1990 zien we dat er in de omgeving van het projectgebied relatief weinig veranderde. Opvallend is wel dat net ten zuiden van de locatie van de geplande fietsbrug, een tunnelmond zichtbaar is op de luchtfoto. Het betreft hier de in-/uitrit van de ondertunneling van de Brusselse ring op deze locatie.

Figuur 19. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 1979-1990.

3.3.3 Luchtfoto van 2000-2003

Onderstaande luchtfoto toont een status quo.

Figuur 20. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 2000-2003.

3.3.4 Luchtfoto van 2008-2011

Onderstaande foto toont een status quo.

Figuur 21. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 2008-2011.

3.3.5 Luchtfoto van 2020

Onderstaande foto toont opnieuw geen wezenlijke verschillen.

Figuur 22. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 2020.

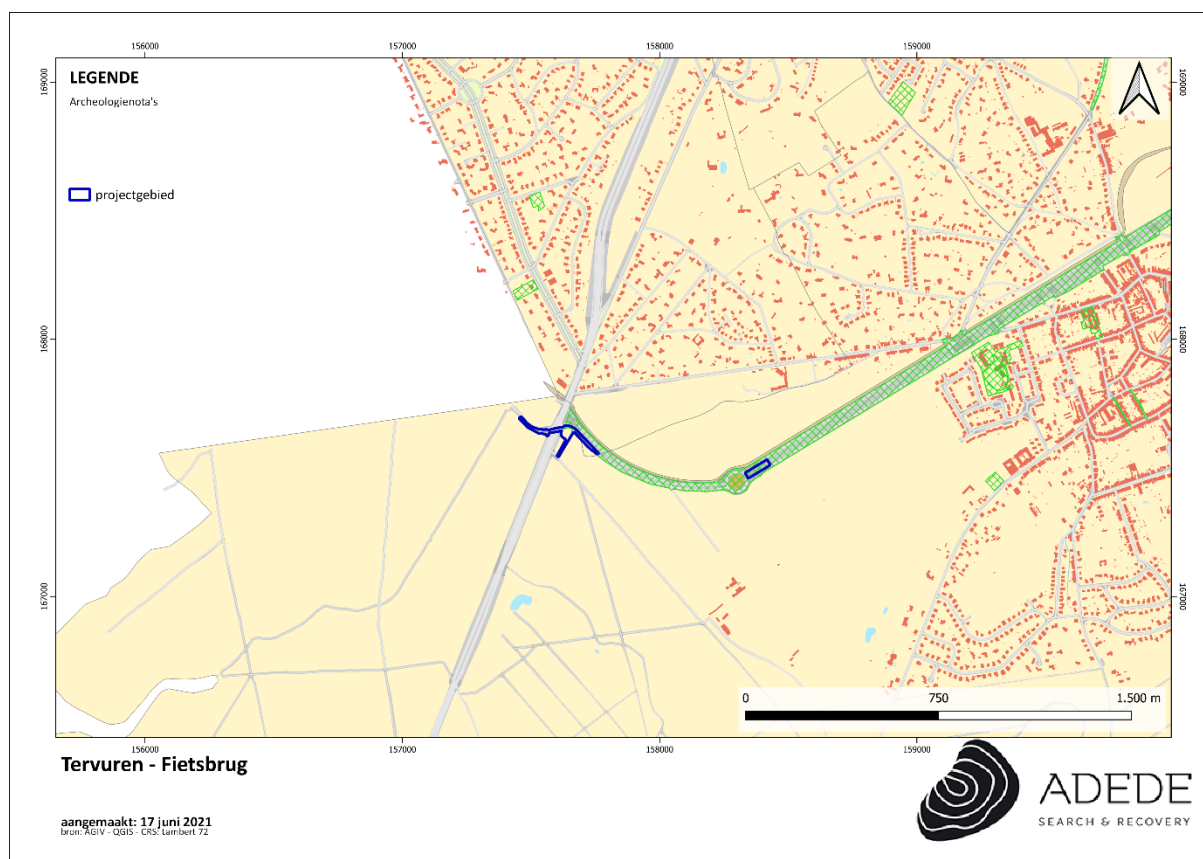
3.4 Archeologische situering van het projectgebied

3.4.1 Archeologische nota's en onderzoek in de omgeving

- In 2016 schreef Nick Van Liefveringhe voor Studiebureau archeologie een archeologienota voor werken aan de Tervurenlaan, ten oosten van de R0. Het projectgebied dat het onderwerp uitmaakt van voorliggend bureauonderzoek is deel gelegen binnen deze archeologienota. Op basis van de resultaten van de uitgevoerde vooronderzoeken werd duidelijk dat er geen archeologisch relevante waarden moeten worden verwacht binnen de contouren van het tracé van de Tervurenlaan tussen de Jazzfontein en de R0.¹³
- En weinig ten noorden van het projectgebied werd in 2019 door de KULeuven een archeologienota opgesteld voor een perceel aan de Baron Albert d'Huartlaan. Het perceel werd omschreven als beschikkende over een zeer lage archeologische verwachting. Zeker gezien de kleine oppervlakte van het perceel werd geadviseerd om de terreinen vrij te geven

¹³ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/380>

en geen verder onderzoek uit te voeren, gezien de kans op een zinvolle kenniswinst uiterst gering was.¹⁴

Figuur 23. Situering van enkele archeologienota's in de omgeving van het projectgebied.

3.4.2 CAI Indicatoren

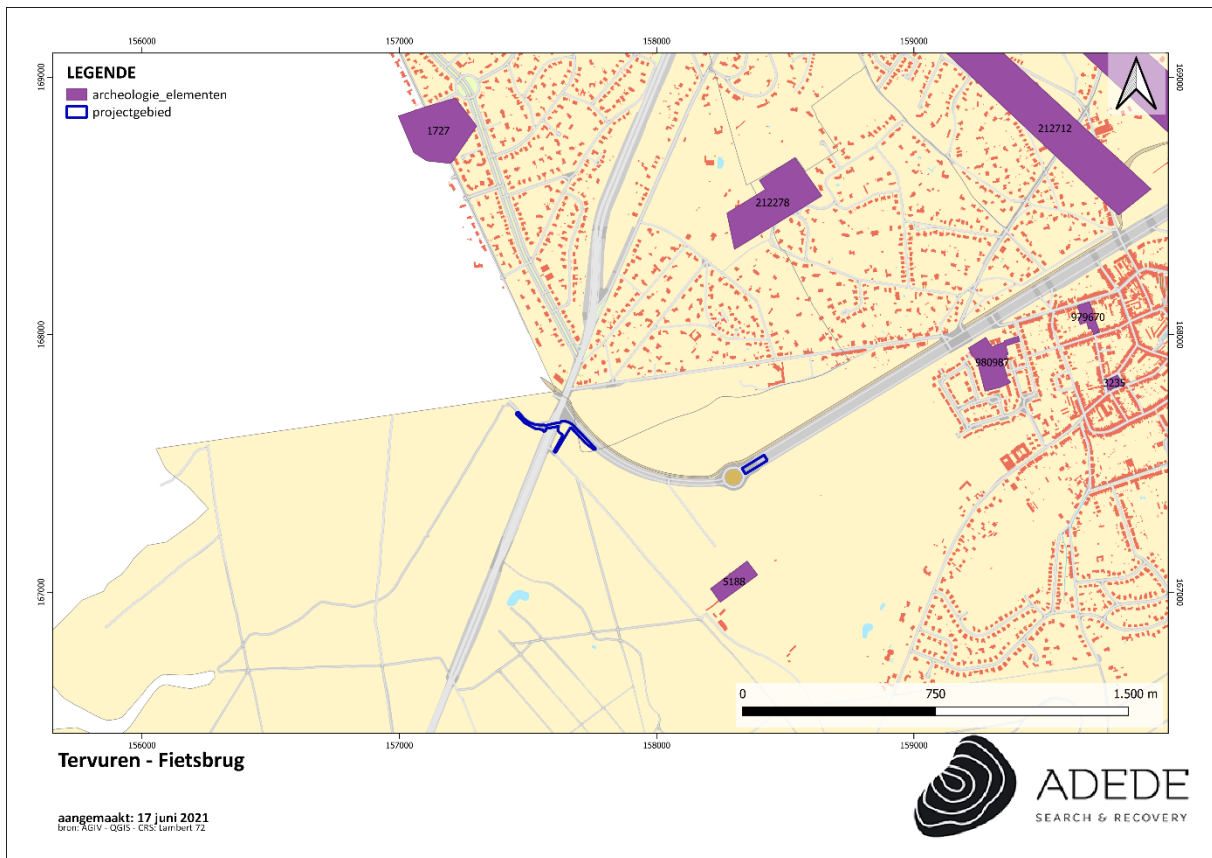
CAI-melding	Locatie	Datering	Beschrijving
5188		Middeleeuwen	Hof Van Ravestein. Het domein omvatte het in 1571 verwoeste jachthuis van de hertogen van Brabant. Wederopbouw kort na 1757.
1727		Steentijden	ontdekt bij de aanleg van Avenue d'Huart en een speelplein en bij de constructie van de villa van Broqueville. Op de grens van Kraainem met Sint-Pieters-Woluwe, op het kruispunt van de Governementsweg met de Kreupelhoutgaarde op een hoogte van 110-105m.

¹⁴ <https://loket.onroerenderfgoed.be/archeologie/notas/notas/10896>

			<p>geveugelde pijlpunt met steel</p> <p>4 hoefijzervormige schrabbers</p> <p>8 vuurstenen afslagen van gepolijste voorwerpen</p> <p>2 pijlpunten met transversale snede</p> <p>1 smalle schrabber</p> <p>37 ronde schrabbers</p> <p>2 fragmenten van gepolijste bijlen</p> <p>dikke gebroken klingschrabber</p> <p>laterale schrabber</p> <p>1 distaal fragment van een gepolijste bijl</p> <p>kleien snijbeitel (verloren)</p>
212278		Vroegmodern	Chateau de Charles (kaartindicator). 18de-eeuwse hoeve.
980987		Nihil	Hippolyte Boulengerlaan 7. Er kan op basis van de uitgevoerde boringen geconcludeerd worden dat het hele onderzoeksgebied vergraven is geweest. Binnen het onderzoeksgebied is het Koninklijk Atheneum gevestigd dat tussen 1961-1963 gebouwd is en later nog aanpassingen onderging. De meest logische verklaring is dat de verstoringen te associëren zijn met de verbouwingen en uitbreidingen van gebouwen en verhardingen binnen het onderzoeksgebied door de tijd heen. De B- en C-horizont zijn hierdoor vergraven. Plaatselijk is tevens stabiliseerzand aangetroffen, samen met puin, plastic, baksteen, recent aardewerk, keien en stukken hout. Op basis van de aanwezige verstoringen, kan gesteld worden dat de archeologisch relevante lagen afwezig zijn.
979670		Middeleeuwen	Puttestraat – Tervuren. Het proefsleuvenonderzoek leverde twee archeologische sporen op. Eén kuil kon op basis van het aardewerk geplaatst worden in de late Middeleeuwen.
3235		Middeleeuwen	Kaartindicator Kapelleplein en -veld: vroeg-ME;

			merov. bewoning + religie eerste kerk (sint-jan-op-den-berg toen midden in het Zoniënwood) dichtbij de Hoeilaartse poort, aan de voeten van de oude vestingen en de vallei van Ravenstein. De toenmalige plaats van de kerk wordt heden nog "Op de Kapelle" genoemd en de aanpalende straten heten Kapellestraat en Sint-Janstraat. Met kerkhof en pastorie die op stuk land genaamd paepenblock gebouwd was in 1798 tijdens de Franse revolutie verbeurd verklaard en vernietigd.
--	--	--	--

Gezien de nabijheid van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest werd ook BRUGIS geraadpleegd. Daaruit kwamen geen eenduidige meldingen voor de omgeving meer naar voren. De applicatie maakt melding van de steentijdsite die aangetroffen werd ten noorden van het projectgebied en die ook deels in Vlaanderen gelegen is (Gelokaliseerde sites zonder plan, n° 172, zie ook CAI 1727). Langs de Verbrandendreef werd een lithische schraper gevonden (losse vondsten, n° 81). Zo'n 2 kilometer ten westen van het projectgebied lag het zogenaamde Rood Klooster (gelokaliseerde sites met plan, n° 105). Het Rood Klooster of Rooklooster was een augustijner priorij in het Zoniënwood, nabij het dorp Oudergem die haar oorsprong kende in 1368 en in 1789 grotendeels werd afgebroken.

Figuur 24. Situering van enkele CAI locaties in de omgeving van het projectgebied.

4 Besluit

In het kader van de aanvraag van een omgevingsvergunning voor de aanleg van een fietsnelweg en fietsbrug aan het Vier Armenkruispunt te Tervuren, werd door ADEDE bv een bureaustudie uitgevoerd in het kader van het opstellen van een archeologische nota met uitgesteld traject.

Het doel van dit onderzoek is driedelig. Allereerst wordt op basis van de beschikbare informatie nagegaan of er archeologische resten te verwachten zijn op het terrein. Vervolgens wordt nagegaan hoe goed deze archeologische resten bewaard zijn en in hoeverre ze bedreigd zijn door de geplande bouwwerken. Ten slotte wordt nagegaan wat het potentieel tot kennisvermeerdering is. Op basis van beschikbare en geraadpleegde bronnenmateriaal kon binnen het bureauonderzoek de aan- of afwezigheid van een archeologische site of relevante archeologische overblijfselen binnen de contouren van het onderzoeksgebied niet met zekerheid worden aangetoond. Wel is het mogelijk een archeologische verwachting naar voor te schuiven ten einde een antwoord te kunnen bieden op de gestelde onderzoeksvragen.

Het projectgebied is gelegen op het Brabants plateau, dat gekenmerkt wordt door zijn heuvelachtig landschap. Het westelijke gedeelte kent een relatief vlakke ligging, waarbij het oosten (113m TAW) een weinig hoger ligt dan het westen (111m TAW) en vanuit een noord-zuidelijk perspectief nagenoeg vlak is (110,7m TAW). Ook het oostelijke deel van het projectgebied is nagenoeg vlak vanuit een noord-zuid perspectief (102m TAW) en loopt af naar het oosten toe, van 104m TAW tot 100m TAW.

Wanneer we het projectgebied archeologisch in overweging nemen, stellen we vast dat het aantal CAI meldingen in de omgeving eerder schaars te noemen valt, wat in belangrijke mate samenvalt met een gebrek aan onderzoek in de regio. Ten noorden van het projectgebied zijn grote concentraties lithisch materiaal teruggevonden. Verschillende kaartindicatoren werden ook genoteerd voor de onmiddellijke omgeving van het projectgebied. Op basis van het geraadpleegde historische kaartmateriaal hebben we kunnen concluderen dat het projectgebied sinds de vroege achttiende eeuw vrij van bebouwing was en gelegen in het Zoniënwood. Vanaf de twintigste eeuw, en dan voornamelijk de tweede helft, ontwikkelde het projectgebied en zijn omgeving zich tot een belangrijk verkeersknooppunt. Op de luchtfoto's is daarenboven te zien dat op de locatie waar de fietsbrug voorzien wordt, de ondertunneling van de Brusselse ring een aanvang neemt en dat op de locatie het doorgaand verkeer onder de grond verdwijnt. We mogen er dus zonder meer van uit gaan dat in dit centrale gedeelte van het projectgebied het eventueel bewaarde bodemarchief geheel vernietigd en zelfs verwijderd werd. We kunnen er ook van uit gaan dat voor het bredere gebied, de aanleg van de R0 met het Vier Armenkruispunt, de Tervuursesteenweg en de Tervurenlaan voor belangrijke bodemverstoringen heeft gezorgd. Gezien het feit dat de gepland werken zich grotendeels afspelen

binnen bestaande wegenis en verharding, en gezien het feit dat de bodemingrepen hierbij uiterst beperkt zijn met een afgraving tot 50-60cm binnen een bestaande ophoging en daarboven een beperkt oppervlak, is ADEDE bv van mening dat verder archeologisch onderzoek niet nodig is, gezien de te verwachten verstoringen het archeologisch potentieel sterk negatief beïnvloeden. Daarenboven is door de relatief beperkte oppervlakte van de geplande werken het vooruitzicht op betekenisvolle kenniswinst quasi onbestaande, waardoor de kosten-batenanalyse uiterst negatief zou uitdraaien.

Dit alles in overweging genomen is ADEDE bv van mening dat verder archeologisch onderzoek niet nodig is en dat de terreinen kunnen worden vrijgegeven worden voor het uitvoeren van de geplande werken. Dit ontslaat de opdrachtgever evenwel niet van zijn meldingsplicht in het geval er alsnog archeologische sporen aan het licht zouden komen tijdens de werken.

5 Bibliografie

W. Bracke 'De kaart van de Oostenrijkse Nederlanden door graaf de Ferraris', in: s.n., De Grote Atlas van Ferraris (Tielt, 2009) pp. 5-19.

F. Bogemans, Legende overzichtskaart Quartairgeologie Vlaanderen (Brussel, 2005).

Karen De Coene, Thérèse Ongena, Frederic Stragier, Soetkin Vervust, Wouter Bracke & Philippe De Maeyer, 'Ferraris, the Legend', in: Cartographic Journal 49 (2012, 1), pp. 30-42.

A. De Smet, 'Le Général-Comte de Ferraris et la carte des Pays-Bas autrichiens, in s.n., Album Antoine De Smet (Brussel, 1974) pp. 347-362.

L. Génicot, 'Etudes sur la construction de routes en Belgique, l'oeuvre du XVIIIe siècle' in: Bulletin de l'institut des recherches économiques 10 (1938-1939) pp. 495-559.

C.E. Harline, De wonderen van Jezus-Eik (Baarn, 2003). P. Laga, S. Louwye & S. Geets, 'Paleogene and Neogene lithostratigraphic units (Belgium)', in: Geologica Belgica 4 (2001, 1-2)

C. Lemoine-Isabeau, Les militaires et la cartographie des Pays-Bas méridionaux et de la principauté de Liège à la fin du XVIIe et au XVIIIe siècle (Brussel, 1984).

C. Lemoine-Isabeau, 'Eugène Henry Fricx' in: Lexicon der Geschichte der Kartografie (1986, boek 1) pp 242-243.

C. Lemoine-Isabeau, La carte de Belgique et l'institut Cartographique Militaire(Dépot de la Guerre), 1830-1914 (Brussel, 1988).

M.E. Mariën & J. Verbesselt, Geschiedenis van Hoeilaart, van steentijdperk tot middeleeuwen (Tielt, 1974). S. Pierron, Histoire de la forêt de Soignes (Brussel, 1905).

M.-W. Serruys, 'Grenzen, wegenbouw en Mercantilisme in de Oostenrijkse Nederlanden', in: Tijdschrift 4 (2014, 1) pp. 18-33. L. Wellens-De Donder, Philippe Vandermaelen, 1795-1869 (Brussel, 1969).

S. Vrielinck, Grootse plannen. De kadastrale Atlas van België van P.C. Popp: genese en datering (1840- 1880) (Amsterdam, 2018).

Geopunt.be

Geo.onroerenderfgoed.be

Cai.onroerenderfgoed.be

Inventaris.onroerenderfgoed.be

6 Lijst van figuren

Figuur 1. Zicht op aanwezige ophoging	- 26 -
Figuur 2. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m.....	- 27 -
Figuur 3. Situering van het projectgebied op het DHMVII, digitaal terreinmodel 1m (detail).	- 28 -
Figuur 4. Hoogteprofielen van het projectgebied.....	- 29 -
Figuur 5. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart.....	- 30 -
Figuur 6. Situering van het projectgebied op de quartair geologische kaart.....	- 31 -
Figuur 7. Situering van het projectgebied op de bodemtypekaart.	- 32 -
Figuur 8. Situering van het projectgebied op de potentiële bodemerosiekaart.....	- 33 -
Figuur 9. Situering van het projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart.....	- 34 -
Figuur 10. Situering van het projectgebied op het bodemgebruiksbestand.	- 35 -
Figuur 11. Situering van het projectgebied op het gewestplan.	- 36 -
Figuur 12. Situering van het projectgebied op de kaart van Fricx.....	- 41 -
Figuur 13. Situering van het projectgebied op de kaart van Villaret	- 42 -
Figuur 14. Situering van het projectgebied op de kaart van Ferraris.....	- 44 -
Figuur 15. Situering van het projectgebied op de Atlas der Buurtwegen.....	- 45 -
Figuur 16. Situering van het projectgebied op de kaart van Vandermaelen.	- 46 -
Figuur 17. Situering van het projectgebied op de kaart van Popp.....	- 47 -
Figuur 18. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 1971.	- 48 -
Figuur 19. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 1979-1990.	- 49 -
Figuur 20. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 2000-2003.	- 50 -
Figuur 21. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 2008-2011.	- 51 -
Figuur 22. Situering van het projectgebied op de luchtfoto van 2020.	- 52 -
Figuur 23. Situering van enkele archeologienota's in de omgeving van het projectgebied.	- 53 -
Figuur 24. Situering van enkele CAI locaties in de omgeving van het projectgebied.	- 56 -